БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттингеи

1963 ч. АВГУСТ 21 СРЕДА № 198 (5602).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Н. С. Хрущевтуң Югославияже чорупканы

СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев кадайы-биле кады августун 20-де Югославияның Коммунистер эвилелиниң чингине секретары, Югославияның Федеративтиг Социалистиг Республиказының президентизи Иосип Броз Титонуң чалаанын ёзугаар Москвадан Югославияже чорупкан.

СЭКП ТК-ның секретары Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП Москва хооркомунуң бирги секретары Н. Г. Егорычев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП Ленинград үлетпүр обкомунуң бирги секретары В. С. Толстиков олар эш Н. С. Хрущевту үдеп чоруур.

Внуково аэродромга Н. С. Хрущевту болгаш ооң кады чоруур кижилерни Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчулары, а ол ышкаш Югославияның ССРЭ-де элчин черинің дипломаттыг ажылдакчылары үдеп каанар.

(СЭТА).

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Малга быжыг чем-суурну тургузары — мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринің шиитпирлиг үүлү. Бо хүннерде республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында кышка удур мал чемнериниң курлавырын тургузар дээш демисел чоруп турар. Чамдык ажыл-агыйлар эвээш эвес сигенни белеткеп ап, чаягаар үнген сигенни, тарымал тоорукту силостап турар. Чөөн-Хемчик районда кукуруза силозун салыры эгелээн.

Тес-Хем районда сиген белеткээри сөөлгү хүннерде экижээн. Район сиген белеткээриниң планын 36,9 хуу күүседтен. «Чодураа» колхозта хойжу бригада (бригадири эш Хайың) эки ажылдап турар. Хойжулар 800 центнер эки шынарлыг сигенни болуп сарааттаан болгаш сигени кезилдезин үргүлүлеп турар. Эки көргүзүглер дээш артельдиң шилчиир вымпелин болгаш акша шаңналын бригадага тывыскан.

Сиген белеткээриниң планын тустузунда 34,7 хуу болгаш 30 хуу күүсеткилээн Чөөн-Хемчик болгаш Бии-Хем районнарның ажыл-агыйлары сөөлгү беш хонукта багай эвес ажылдаан. Чөөн-Хемчиктиң «Искра» колхозу онаалдазын 53,7 хуу күүсеткен. Сиген кезилдезинге күш-ажылды эки организастаанының, фермаларның база хойжу бригадаларның ажылдакчыларын киириштирбишаан, бүгү колхозчуларны сиген кезилдезинче мобилизастаанының ачызы-биле ол чедип алдынар аргалыг болган. Колхозта эш Шыңгыр-оол бригадирлээн бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригаданың коллективи кайгамчык эки ажылдап турар. Хойжулар план ёзугаар 150 тонна сигенни белеткээр тургаш, август 20-ге чедир 200 тоннаны белеткээн. Ындыг болза-даа хойжулар чедип алган үүлге доктаавайн турар. Оларга быжыглаан бүгү хойларны бөдүүн чемнер-биле элбекшилдиг хандырар дээш олар мал чемнери белеткээрин үргүлүлеп турар.

«Барлык» совхоз темпизин база элээн дүргедеткен. Сиген сарааттаарының планын барлыкчылар 33 хуу күүсеткен. Ооң-биле кады олар үүгле шынаа черлериниң сигенин эвес, харын оймактарның сигенин база кезип турар. Ажыл-агый ам ховулар болгаш оруктар кыйыгларын кестирип, витаминниг шагар-оът массазын силостап турар.

Ооң-биле кады дыка хөй ажыл-агыйлар мал чемнериниң белеткелинге темпилерни бедитпейн турарын демдеглевейн барып болбас. Чоокта чагган чаашкыннар соонда республиканың барык-ла бүгү районнарында кааң хүннер доктаай берген. Ол болза сиген кезилдезин болгаш ону сарааттаарын дүрген чорудар арганы берип турар. Ындыг болза-даа Өвүрнүң, Таңдының колхозтарында, «Тыва», «Сукпак», «Найырал», «Тээли» совхозтарда, Барыын-Хемчиктиң «Малчын», Каа-Хемниң «Коммунизмче орук», Тес-Хемниң «Тере-Хөл», «Коммунизмче орук» колхозтарында таарымчалыг хүннерни ажыглавайн база сиген сарааттаарын куду темпилиг чорудуп турар.

«Малчын» колхозту чижекке ап көрээл. Мында үүгле 26 тонна сиген сарааттаттынган. Ол болза планга удур 5 хуу безин четпес. Ынчаарга мал чемнери чедишпезиниң хараазы-биле артельге чыл бүрүде үш муң баш чедир хой өлүп турар болгай. Колхозтуң удуртукчулары эштер Шыдыраа болгаш Очур-оол олар чүү чүвеге идегеп турарыл? Кышкы одаргa идегеп турарлар бе? Малды азырап ажаарының ындыг практиказын амыдырал болгаш ол ажыл-агыйның малчынларының ажылының практиказы шагда-ла буруу шапкан. Артельдиң удуртукчулары эткен чылдарының частырыгларын өөренип көөр болгаш ниитиниң мал ажылынга быжыг чем-суурну тургузары дээш өөс кырынга эвес, харын херек кырынга ажылдаар үе келген.

Тес-Хем районның «Чаа орук» колхозунда сиген ажаал алыр ажыл багай чоруттунуп турар. Сиген белеткелиниң эгезинде аңаа мал чемнери белеткээр чеди бригада тургустунган турган. Бүдүн ай дургузунда олар үүгле 244 тонна сигенни сарааттаан. Колхозчуларның чартык кезии мал чемнериниң белеткелинге киришпейн турда ажылга бедик күжениишкинни кайын манаар боор?! Эш Чопуйның бригадазында 54 кижи санаттынып турар. Олардан хүн бүрүде үүгле 28 кижи ажылга киржип, аажок шүшпең ажылдан турар. Сиген кезилдезин эгелээнден бээр олар үүгле 30 тонна сигенни сарааттаан. Мал чемнери белеткээр өске-даа бригадалар сиген кезилдезин болгаш сарааттаашкынын базала ындыг «темпилиг» чорудуп турар. Мал чемнери белеткээр талазы-биле колхозта тургустунган байдалга СЭКП-ниң Тес-Хем парткому эптежип турар. Артельдиң удртукчулары эштер Амырбит болгаш Комбу олардан мал чемнериниң белеткекчилери-биле организастыг ажылды экижидерин, ажылдың темпизин дүргедедирин шагда-ла негээр ужурлуг турган.

Каа-Хем районның «Совет Тыва» болгаш «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артельдери (даргалары эштер Нурсат болгаш Киселев) мал чемнериниң белеткелин боттарының аргаларындан куду деңнелге чорудуп турар. Ол ажыл-агыйлар онаалдаларын 20 хуу чедир безин күүсеттээн. Ооң чылдагааны болза колхозчуларның күш-ажылын багай организастаанында, машиналарның болгаш агрегаттарның чавыс бүдүрүкчүлүүнде болуп турар.

Бөдүүн болгаш шыктыг чемнер мөөңнээриниң бүгү-ле курлавырларын четче ажыглаары, сиген кезилдезиниң ажылдарын бедик деңнелге чорудары колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының, ажыл-агыйларының база бүдүрүлге эргелелдериниң тускай эртемниглериниң чугула сорулгазы. Ол сорулганы чедишкиннинг күүседир болзувусса, малга тодуг кыштаглаашкынны хандырар бис. Ол болза күрүнеге эт, сүт, дүк садар талазы-биле хүлээлгевисти чедишкиннинг күүседиривистиң магадылалы болур.

Республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилеринге

Чөөн-Хемчик районнуң „Искра" колхозунуң колхозчуларының

КЫЙГЫРЫЫ

Эргим эштер! Чеди чылдың бешки чылының планнарын чедишкиннинг күүседир болгаш көдээ ажыл-агыйның бүгү продуктуларын бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдедир сорулга-биле усть-лабинчилерниң боттарынга алган, бедиткен социалистиг хүлээлгелерин сеткил ханыышкын-биле деткип тур бис. Кубаньчылар боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүседип, дүжүт ажаап алыышкының бедик шынарлыг чорудуп, күрүнеге тараа дужаар хүлээлгезин ажыр күүседип турары өөрүнчүг-дүр.

Бистиң Төрээн чуртувустуң колхозтарының, совхозтарының ажыл-ишчилери боттарының аргаларын болгаш курлавырларын санап көргеш, планнарын база хүлээлгелерин эде көрүп, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап турардар.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Совет күрүнеин тайбыңга ынакшылдыг политиказының чаа тиилелгезинге совет кижилер чоргаарланып турар.

Дүжүт ажаап алыышкының чидириг чокка, организастыг эрттирип, күрүнеге тараа садарын көвүдедир дугайында Таңды районнуң «Революциянын чалбыыжы» колхозунуң колхозчуларының боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин деткивишаан, боттарывыстың аргаларывысты болгаш курлавырларывысты санап көргеш, **73200 пуд тараана күрүнеге садар планывысты 91500 пуд кылдыр, азы пландан ажыр 18300 пуд тараана садарын хүлээндивис.**

Дүжүт ажаап алыышкынынга күш-ажылдын организастыын бедик деңнелге тургузуп, бүдүрүкчүлүүн бедидип, ажаап алыышкынны кыска хуусаада чидириг чокка чорудуп, тарааның кезилдези-биле бастырылгазының болгаш арыглаан күрүнеге садарының аразынга үүктелиишкинни болдурбайн, механизатор кадрларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп тургаш, үстүнде алган хүлээлгевисти чедип алыр бис.

Тараа ажаап алыышкыны-биле чергелештир ниитиниң малынга чемнер белеткээриниң темпизин улам-на күштелдирип, кукуруза силозун салыының планын күүседип, бир баш бода малга 20 тонна силосту белеткеп алыр бис.

1964 чылдың тарылгазынга кол белеткел ажылдары — күскү чер андарылгазының планын чогуур хуусаазында бедик шынарлыг боттандырып, четчир санныг, бедик шынарлыг үрезиннерни белеткеп урар бис.

Дүжүт ажаап алыышкының чидириг чокка, организастыг чорудуп, күрүнеге тараа садарын көвүдедир дээш социалистиг чарыштың негелделерин оларның ниити хуралынга хүлээп алган, кижи бүрүзү түс-түс бедиткен хүлээлгелерни аңаа база алгылаан. Хову турлаанын дерилгезин, ооң ба-

(КЫЙГЫРЫГНЫ КОЛХОЗЧУЛАРНЫҢ НИИТИ ХУРАЛЫНГА ХҮЛЭЭП АЛГАН).

Бии-Хемден медээлер

ТУРАН. (Телефон-биле). Бии-Хем парткомундан биске дыннатканы-биле алырга, районнуң ажыл-агыйларындан «Искра», «Тиилелге» болгаш «Хадын» колхозтар чаа дүжүттү ажаап алырынче массалыы-биле киришкен. Август 19-та «Искра» колхозтуң механизаторлары 198 гектар чернин кызыл-тазын, «Тиилелге» колхозтуу — 190 гектарны, «Хадын» — 30 гектар тараана кезип алган. Моон алгаш көөрге, бо сөөлгү колхозта дүжүт ажаап алыышкынының темпизи шулуудавайн турары илдеп.

* * *

Ол-ла районда «Өөк» совхозтуң тараажылары болгаш механизаторлары ажаап алыышкынче массалыг киреринге бүрүн белен. Хынамчалыг белеткелди эткен 25 комбайн төп хову турлаа — Шивилигде чедиртинген, ооң башкарыкчылары четчелеттинген. Комбайнерлериниң аразында социалистиг чарыштың негелделерин оларның ниити хуралынга хүлээп алган, кижи бүрүзү түс-түс бедиткен хүлээлгелерни аңаа база алгылаан. Хову турлаанын дерилгезин, ооң ажыннарының чугайлаашкының болгаш өске-даа белеткелин бүрүн чоруткан, турлагның кол ээлери — поварлар ышкы барып ажылдай берген.

Совхозтуң тараа шөлдеринде чочак-тараа ажаап алыышкыны үргүлүлеп турар. Бо хүннерге чедир 150 гектар черниң чочак-тараазы ажаап алдынган. Чоокку хүннерде ооң ажаалдазын бүрүн доозар деп турар.

* * *

«Өөк» совхозтуң сиген шөлдеринде ажыл хайныышкынныг. Ында ниитизи-биле дөрт механизастаттынган сигенчи бригада ажылдап турар. Август 19-ка чедир ында 1718 тонна сиген сарааттаттынган. Ол бригадалар Тарлагның Михайлов шыгында, Дуннуг-Аксы, Ак-Хол деп черлериниң чоок-кавызында сигенни доозар чоокшулай берген. Сиген бөлдүрүлгезин-биле холбаштыр будук-бүрү белеткелин олар база чорудуп, бо хүннерге чедир 30 тонна ажыг будук-бүрү моондактарын ында кадырып белеткээн.

Сигенчи бригадаларда агитас-массалыг ажылдарны күштелдирери-биле совхозта партия бюрозунуң 2—2 төлээлериниң тургустунган агитаторларны бригада бүрүзүнде быжыглаан. Олар ында партиянын тайылбыр ажылдарын чорудуп, беседаларны болгаш солун номчулгаларын организастап турар.

Чурттуң ховуларында

Августуң чартыы эрте берген — чайның бо сөөлгү айы көдээ ажыл-агыйга эң-не чугула ай. Чурттуң мурнуу талазында тараалариың кезиишкини барык чер болганда доозулган болгаш орай быжар культуралар дүргени-биле быжып турар. Украинаның хөй-хөй районнарында, Молдавияда, Соңгу Кавказта кукуруза сүт-быштак чемиште чеде берген. Ортаакы Азияның республикаларында ол культураның бышкан тараазын шагда-ла ажаап эгелээн. Кукуруза Кубаньда база быжып турар, Туркменистанда, Узбекистаниың мурнуу талазында хөвеңнің баштайгы баштары частып эгелээн, Киргизияда, Казахстанның мурнуу талазында чигир свёклазының дазылдары чоонап, чигир-биле хандыланы берген. Ийи-үш неделя болгаш-ла ону тараан бүгү зоналарга ооң ажаап алыышкынын эгелээр. Үстүг культураларның шөлдеринде тарымал тооруктуң алдын дег баштары аажок аартай берген. Ону база-ла удавас ажаап ап эгелээр.

Амдыызында чуртта тарааның ажаап алыышкыны кидин-түлүк чоруп турар. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Төп Статистика эргелелиниң медээлерин ёзугаар алырга (кукурузаны албаска), тараа болгаш тараа-бобы культураларның дүжүдүн августуң 15-ке чедир 60 миллион 864 муң гектар черден ажаап алган, ол болза тарылга шөлүнүң 48 хуузу болуп турар. 53,5 миллион гектар черниң тараазын бастырган. Украинаның, Соңгу Кавказтың, Поволжьяның, Уралдың болгаш чурттуң өске-даа республикаларындан база районнарындан күрүнеиин шыгжамырынче үүс-үүс миллион пуд тараа киргеи.

Казахстанның кур чер районнарында, Сибирьниң делгеминде, Урал кавызында тараа кестириишкини калбарган. «Темижбекский» совхозтуң ажаап алыышкын мастерлериниң кайгамчыктыг дуржулгазынче бүгү тараажылар улуг кичээнгейни сала берген, үүл дээрге, темижбекчилер болза техниканы мергежилдии-биле ажыглап турган, байлак дүжүттү дүрген база эки шынарлыы-биле ажаап ап, ону когаралдан долузу-биле камгалап алгаиар болгай. Амгы үеде оларның үлегери-биле чурттуң хөй-хөй ажыл-агыйларында ажылдарны ынчаар организастаан.

Кукурузаның ажаап алыышкыны Совет Эвилелиниң бүгү-ле республикаларында эгелээн. Ооң дүжүду силос кылдыр болгаш мал чеми кылдыр барык дөрт миллион гектар черде ажаап алдынган.

Келир чылдың бедик дүжүду дээш демисел чуртта улам улуу-биле калбарган. Алды республикада — Россия Федерациязында, Украинада, Белоруссияда, Казахстанда, Латвияда, Киргизияның даглыг районнарында күзүн чажар тараа чажыышкының чорудуп турар. Августуң ортаа үезинге чедир күзүн чажар тараана 5 миллион ажыг гектар черде чажып тараан. Эвилелдешкен сес республикаларда күскү чер андарылгазы чоруп турар.

(СЭТА).

„Сукпак" совхозта

Мал семиртир «Сукпак» совхозта республиканың ажыл-агыйларындан келген малдарның кышкы үеде семиртилгезин үүктелдирбес талазы-биле хемчеглерни ап чоруда берген. Бо сорулганы күүседиринге мал чеминиң белеткелиниң улуг рольдуун барымдаалааш, совхоз аңаа хереглээр культураларның ажаап алыышкынын шыңгыырадып турар. Августун 19-ка чедир совхозтуң сиген шөлдеринде 550 гектар черниң сигенин кезип, ооң 172 тоннаны сарааттаан.

Тараа культураларындан кызыл-тас ажаап алыышкының чоруда берген, ол хүнге чедир 220 гектар кызыл-тасты кестиргеш, ооң 103 тоннаны бастырган. Дүжүт ажаап алыышкынын чедиишкиннинг чорудуп турары-биле чергелештир, мал чеминге хереглээри-биле тараа саваның бөлер ажылдар чоруттунуп турар.

Бо айның 25-тен эгелеп совхозтуң шөлдеринде багай эвес үнген кукурузаның ногаан массазын ажаап ап, силостаары көрдүнүп турар.

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң ховуларында моторлар даажы эртен даң бажындан орай кежээге чедир соксавайн турар. Механизаторлар Чеди-Паш ховузунда тараалары дорт кестирип турар.

ЧУРУКТА: Колхозтуң комбайнери Бабуу Ондар «СК-3» комбайн-биле тараа кестирип тур. Ол хүн бүрүде 12-15 гектар тараа культураларын кестирип турар.

Фотозу В. ЛУТКОВТУУ.

Улусчу контрольче кичээнгейни улгаттырар

Совет ниитилел хөгжүлдезин, чурттуң экономиктиг амыдыралын болгаш культура тургузуушкунун эргелеп башкарар талазы-биле контрольдуң ленинчи принциптерин катап тургускаш, СЭКП ТК-ның 1962 чылдагы ноябрь Пленуму күрүне эргелелин улам сайзырангайжыдарынга чугула салыышкынны киирген. Контрольдуң ленинчи принциптериниң практиктиг боттанылгазы улус массаларның чогаадыкчы аргалыын, бот-тывынгыр идепкейин кажангызындан артык хайныктырган, ынчангаш улусчу контрольдуң ролю, күжү хемчээл чогу-биле өзүп турар.

Үстүнден адаанга, адаандан үстүнге чедир бүгү чүвени хаара туткан, улусчу контрольдуң сырый четкизи тургустунуп, ооң ажыл-чорудулгазы идепкейжин турары-биле холбаштыр, чурттуң мурнунда салынган ажыл-агыйжы, политиктиг сорулгаларны шиитпирлээр талазы-биле партия, күрүне органнарының ажылы мурнукузундан элээн чиигээн. Партия-күрүне контролюнуң чер-черде комитеттери, оларга деткимче көргүзер бөлүктер болгаш постулар бүдүрүлгелериниң, колхозтар, совхозтарның база албан черлериниң ажыл-чорудулгазынче хандыр сиңнигип, практиктиг ажылда четпестерни дидим илерединг, оларны чайладыының аргаоруктарын айытпышаан, ажылга харыысалга чоктаныр, ажыл чылзыр, дүжүметсиг, күрүне мегелээр, ниитиниң хөренгизин карак ажыттап төтчеглээр, чамдык ак-сеткилдиг эвес ажылдакчыларны, ниитилелге удур кижилерни ам мырыңай кынчыктырбас болган.

Маңаа хамаарыштыр бистиң республиканы партия-күрүне контролюнуң чамдык органнарының ажылының практиказындан чижектерни көргүзүп болур. Сарыг-Септе уруглар ясли-садының эргелекчизи турган Гальченко дээрзи бодунуң чоок өңнүктери-биле сүлчээлежип алгаш, күрүненин хөй түңнүг акша-хөренгизин, материал-үнелиг үүлдерин үр үенин дургузунда туразында төтчеглеп келгенин партия-күрүне контролюнуң район комитеди бодунуң активчилерин дамчыштыр илереткеш, шиитпирлиг хемчеглер ап, ол уруглар албан черинің ажылын сегидеринге дузалашкан.

Ол ышкаш Кызылда «Улуг-Хем» ресторанның директору Супрун дээрзи баштаан элээн каш ак-сеткилдиг эвес ажылдакчылар чемнер өртээн өш-биле улгаттырып, улуска бээр чемнериниң хемчээлин кызырып турган, кыска үенин дургузунда чемненикчилерни мегелеп, ынчангаш хөй түңнүг «орулганы ап», ооң-биле боттарының самчыгдалын дуглап турганы чоокта чаа-илерээн. Хоорайның партия-күрүне контролюнуң комитеди, горпола аңаа деткимче көргүзер бөлүк ресторанның ажылынга шыңгыы контрольду тургуспушаан, ында херектин байдалын экижидеринче угландыр хемчеглерни ап турар.

Республикада көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажыл-чорудулгазын экижидеринге улусчу контроль база дээштиг салдарны чедирип турар апарганының чижектери эвээш эвес. Ылаңгыя Чөөн-Хемчиктиң «Чыраа-Бажы» совхозта партия-күрүне контролюнга деткимче көргүзер бөлүк дээре ажылдап, массаның күжүнге доктаамал даянмышаан, совхоз бүдүрүлгезиниң бүгү участоктарынга бодунуң хайгааралын улам күштелдирип, күш-ажылды организастаарында, эт-чепсек, акша-хөренгилериниң ажыглалында бар четпестерни чайладып узуткаар талазы-биле дөгүмнүг дузаны совхозтуң дирекциязынга, ында партия организациязынга көргүзүп турар.

Бир эвес СЭКП-ниң түс-түс парткомнары, Кызыл хооркому, райкүүскомнар болгаш хооркүүском партия биле күрүне амыдыралында бо чаа чугула үүлче доктаамал кичээнгей салып, чер-черде контроль органнарының ажыл-чорудулгазынга боттуг удуртулганы хандырып келген болза, эки чижектер моон-даа хөй, республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге, күрүне эргелелинге оларның ролю улам өскен турар ийик. Амгы үедеги контроль хөй янзы угланыышкынныг болгаш делгем сорулгалыг. Контрольдаары дээрге, кайы-даа участокта ажыл-хереги башкарары, кижилерни өөредири, хөренгилерни камнаары, курлавырларны тывары, оларны коммунизм тургузуушкунунуң сорулгаларынга угаазылалдыг ажыглаары болур.

Ындыг турбуже, Тес-Хемде, Өвүрде партия-күрүне контролюнуң комитеттериниң, Хову-Аксында, Кызылдың эт комбинадында, сүт заводунда, «Тээли», «Барлык», «Улуг-Хая», «Сукпак» совхозтарда партия-күрүне контролюнга деткимче көргүзер бөлүктериниң хынакчы, мобилизакчы ролю мынчага көзүлбейн турары элдептиг. Шынында ол районнарда болгаш ажыл-агыйларда четпестер өвээш эвес, ынчангаш улусчу контрольга шилип алдынган кижилериниң кылза чогуур хереги хөй. Ол болгаш өске-даа чамдык черлерде тургустунгулаан контроль органнарының ажыл-чорудулгазы амдыгаа чедир шуудавайн турарының чылдагаанын үүгле ында партия организацияларының улусчу контрольдуң ужур-дузазын чедир үнелевейн, оларже кичээнгей салбайн турары-биле тайылбырлап болур.

Улусчу контрольдуң күштүү—массаның деткимчезинде, партияның боттуг удуртулгазында. Мынчангаш партия-күрүне контролюнуң комитеттери, оларга деткимче көргүзериниң бөлүктери болгаш постулары ажылчы чобнарның калбак массаларын боттарын долгандыр сырый эвилелдеп, үргүлүү оларның күжүнге даянып ажылдаар ужурлуг, а СЭКП-ниң түс-түс парткомнары болгаш Кызыл хооркому улусчу контрольдуң сигнал бүрүзүн кичээнгейлиг көрүп, алдынын турар хемчеглерни бүгү талазы-биле деткиири чугула — ынчаарда удуртулга боттуг, контроль дээштиг болган турар.

Чер-черде партия-күрүне контролюнун ажыл-чорудулгазы массага билдингир, дээштиг болган турзун дээш, контроль комитеттериниң, оларга деткимче көргүзер бөлүктериниң удуртукчулары ажылчы чоннуң мурнунга өй-өйде отчёттарны кылган турарын практикалаар херек. Улусчу контрольдуң органнары моон соңгааргы боттарының практиктиг ажыл-чорудулгазынга аап-саап үүрмектер-биле сүржүрүн эвээжеткеш, улус ажыл-агыйының, эргелеп башкарылганын кол-кол принципиалдыг айтырыгларын көдүреринче, партия биле чазактын чугула-чугула айтыышкын шиитпирлериниң чер-черде чогуур үезинде хажык чокка күүсеттинип турарынче, материал-техниктиг болгаш сан-хөө, чиг-эт курлавырларының чөп ажыглалынче кол кичээнгейни угландырган турза чогуур. Партия-күрүне контролюнуң чер-черде органнары продукция бүдүрериниң шынары, саны, ассортиментизи, планныг онаалгаларның чогуур өйүндеги күүселдези дээш контрольду күштелдирген база ажылчын суурларда, хоорайларда квартира хуваалдазынга хайгааралды чидиглендирген турарынче парторганизациялар онза кичээнгей салыры чугула.

Тус-тус контроль комитеттери, оларга деткимче көргүзер бөлүктер болгаш постулар бүдүрүлге, албан черлериниң ажылын экижидеринге дузалажыры-биле чергелештир, милиция органнары, улусчу дружиналар база эш-хуузунуң судтары-биле кады бир демниг хөделип, ажыл кылбас маңгыстар, оорлар, самчыгдакчылар, хээли алыкчылары дээн ышкаш ниитилелге удур идегеттер-биле эптеш чок демиселди калбак фронтуга чорудуп, каяа-даа оларга шыдажыр аргажок байдалды тургускан турар ужурлуг. Маңаа хамаарыштыр хөй-ниитиниң ажык судтарын, шоодуглуг бюллетеньнерни, крокодилдерни үндүрерин, идейлиг салдар чедириишкининин өске-даа чидиг хевирлерин ажыглаар херек.

Улусчу контроль бистиң ниитилеливистиң амыдыралында нарын болгаш чаа үүл. Ооң чамдык талалары контрольдуң кудуку органнарынга ам-даа эки билдинмейн турарының дугайында хөй-хөй айтырыглар болгаш диклеглер кээп турар. Мынчангаш парткомнар, Кызыл хооркому партия-күрүне контролюнуң комитеттери-биле кады контрольга деткимче көргүзер бөлүктернин, постуларның удуртукчуларынга тускай семинарларны өй-өйде организастап, оларны ажылдың практиказынга өөредир, мергежидер болза чогуур.

Идеология ажылдакчыларының чөвүлел хуралы

СЭКП обкомунуң идеология кылдизи республиканың идеология ажылдакчыларының чөвүлел хуралын август 19-та Кызылга чыылдырган. Чөвүлел хуралга СЭКП-ниң көдээ парткомнарының секретарьларының идеология талазы-биле оралакчылары, хооркомнуң идеология кылдизиниң ажылдакчылары, «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарының тудуг эргелелдеринде парткомнар секретарьлары, чамдык колхозтарда болгаш совхозтарда парторганизация секретарьлары, республика болгаш эргелелдер солуннарының, радионуң, ном үндүрер черниң, «Билиг» ниитилелдериниң болгаш өске-даа организацияларның чамдык ажылдакчылары киришкен.

Чөвүлел хуралды СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока ажыткан. Идеология ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының ажылының түңнелдериниң болгаш республиканың партия организацияларының сорулгаларының дугайында илеткелди Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының киржикчизи, СЭКП обкомунуң идеология кылдизиниң эргелекчизи эш Ю. Л. Аранчын кылган.

Идеология ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга идеологтуг ажыл талазы-биле чугаалашкан айтырыгларга илеткелчи доктаагаш, партия чырыдыышкынының ам туруп турар системазы амыдырал-га бадыткаттынган болганда, ону чаарты эде тургузары чугула эвес, а ону улам сайзырангайжылып, ооң идейлиг деңнелин бедидери чугула дээрзин демдеглээн.

Партия чырыдыышкынының янзы-бүрү хевирлерин чер-черде ажыглап турарының дуржулгазын делгеренгейи-биле чугаалавышаан, эш Аранчын ындыг массалыг хевирлерни тус-тус черлерге, ажыл-агыйның, бүдүрүлгениң байдалдарынга дүүштүр бистиң республикага ажыглаарының чугулазын демдеглээн. Ам кол чүве болза, политиктиг өөредилгени кижилериниң үүгле хүлээлгези эвес, а хүн бүрүнүң чугула хереглели болдурарында болур.

Партия чырыдыышкынынга эрткен өөредилге чылының чамдык түңнелдерин чугаалавышаан, илеткелчи чаа өөредилге чылынга бүгү талабиле ылап белеткениринин, партия, комсомол чырыдыышкының четчеләрде эки-тура принцивин, кижилериниң белеткелин, мергежилдин шынгыы барымдаалаарының чугулазын, политбөлгүмнерге өөредилгелерни чорудары бүзүредиг билигте үндезилеттинген турарын хандырар төлээде, пропагандист кадрларны шын шилип, оларның белеткелин болгаш өөредилгезин билдилиг организастаарын онзалап демдеглээн.

Идеологтуг ажылдың өске хевирлерин долузу-биле ажыглаарын чугулалап чугаалаваш, илеткелчи ооң ыңай күш-ажылчы кижизидилгенин, лекция пропагандазының, агитас-массалыг ажылдың, культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылының дуржулгазын чугаалаан. Политиктиг ажылды калбартырынга удуртукчу ажылдакчыларның ыяавыла киржири, культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдың байдалы дээш ажыл-агый удуртукчуларының харыысалгалыг болуру ам кажангызындан-даа артык чугула дээрзин ол демдеглээн. Ооң ыңай эш Аранчын Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга чугаалашкан өске-даа айтырыглар дугайын республика чөвүлел хуралының киржикчилериниң допчулап чугаалап берген.

Республиканың идеология ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга чугаалашкан айтырыглар талалы-биле санал-онал солчуушкуннары база болган. СЭКП Таңды парткомунуң секретарының оралакчызы эш К. Очур-оол, Өвүр парткомунуң секретарының оралакчызы эш Д. Ондар, СЭКП хооркомунуң идеология кылдизиниң инструктору А. Лепёшкин, «УТКА 25 чылы» совхозта партком секретары Я. Доржу, ВЛКСМ обкомунуң секретары А. Пожидаев, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуг эргелелинде партком секретары эш В. Каганков олар санал бергилээш, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң сөөлүнде идеологтуг ажылдың чер-черде байдалдарын тодаргайлап чугаалавышаан, моон соңгааргы сорулгаларын, ылаңгыя партия чырыдыышкынын дүрген болгаш шынарлыг четчелеп тургузарының чугулазын чугаалаанар.

СЭКП обкомунуң бирги секретары С. К. Тока чөвүлел хуралга делгеренгей санал бергеш, республиканың партия организациязының идеологтуг ажылының байдалын анализтеп чугаалаан, ону моон соңгаар улам экижидер төлээде, ап чорутса чогуур хемчеглерни тодаргайлап айыткан.

Культура одагларын идеологтуг ажыл чорударының даяныр черлери болдураал!

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалында мынча дээн: «АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ АМЫДЫРАЛЫНЫҢ АЙТЫРЫГЛАРЫНЧЕ, ОЛАРНЫҢ КУЛЬТУРЛУГ ДЫШТАНЫЛГАЗЫН ОРГАНИЗАСТААРЫНЧЕ, ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНЫҢ КИЖИЗИДИЛГЕЛИГ АЖЫЛЫНЫҢ ДАЯНЫР ЧЕРЛЕРИНИҢ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫНЧЕ КИЧЭЭНГЕЙНИ КҮШТЕЛДИРЕРИН ПАРТИЯ КОМИТЕТТЕРИНГЕ БОЛГАШ ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНГА ПЛЕНУМ ДАГЗЫП ТУР».

Ол ышкаш июнь Пленуму бо талазы-биле улуг кичээнгейни салырын Советтерниң болгаш профэвилел, комсомол организацияларының мурнунда база бир улуг сорулга кылдыр салган. Бистиң республиканың дыка хөй культура албан черлери июнь Пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш улуг ажылдарны кылып чорудуп турар. Ындыг болза-даа чамдык культура одаглары амдыгаа дээр бо талазы-биле боттуг ажылдарны кылбайн турары канчап-даа шын эвес.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирин күүседир талазы-биле культура-чырыдыышкын албан черлерининң кандыг ажылдарны кылып чорудуп турарын оларның ажылында бар четпестерни, ол ышкаш культура одагларының ажылынга партия, совет, профэвилел органнарының кайы хире кичээнгей салып, кандыг хемчеглерни ап чорудуп турарын бистиң редакцияже бижип турарын «Шын» солун көдээ болгаш ажылчын корреспондентилериндин база бижикчилериндин дилеп тур.

Таарымчалыг байдалдар

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бистиң районнуң культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчылары боттарының бүгү-ле бар аргаларын, билиглерин үндүрүп, ажылдап турарлар.

Идеологтуг ажылдың талазы-биле партияның салган сорулгаларын күүседиринге клубтарны, библиотекаларны кышка эки шынарлыг белеткеп алыры улуг рольдуг дээрзин эки билгеш, септелгени болгаш одаар ыяш сөөртүлгезин бо чылын черле эки организастап чоруткан. Амгы үеде клубтарның хөй кезиниң септелгези колдуунда доозулган, одаар ыяш сөөртүлгези база чүгээр чоруп турар.

Саглы болгаш Чаа-Суур клубтарының септелгези дыка эрте, эки шынарлыг доозулган. Ол клубтарның эргелекчилери эштер Алдын-оол, Кызыл-оол боттарының ажыл-агыйжы, организакчы чоруун көргүскеннер. Саглы көдээ Совединиң даргазы Т. Дувет-оол ында культура албан черлериниң кышка белеткелинге улуг дузаны чедирген. Колхозтарда хөй-ниитиниң киржилгези-биле ажылдаар, штаттан дашкаар эргелекчилерлиг 8 кызыл булуңнарның септелгези кылдынган. Одаар ыяжы бүрүң-биле белеткеттинген.

Культура албан черлериниң кышка белеткелинде ам-даа четпестер бар. Районнуң клубтарынга, библиотекаларынга одаар 500 кубометр хире ыяш ам-даа сөөртүнмээн. Районнуң Культура бажыңының септелгези (директору эш С. Таспай) чоокта чаа эгелээн. Амгы үеде ооң темпизи кончуг оожум. С. Таспай септелгениң дүрген доостуруиче хөй-ниитиниң, ылангыя аныяктарның күжүн мобилизаставайн турар.

Партияның Төп Комитеди идеологтуг ажылдың ээлчеглиг сорулгаларын чидин-биле салган турбуже, чамдык көдээ Советтер болгаш колхозтар баштаар черлери культура албан черлериниң кышка белеткелинге чогуур дузаны чедирбээн. «Торгалыг» колхозтуң баштаар чери (даргазы эш Мирчин), Торгалыг көдээ Соведи (даргазы эш Бадыргы) ында культура албан черлериниң септелгезинге боттуг дузаны чедирбээн. Клуб септелгезинге ажылдаар кижилерни тускайлап бербээн. Кышка белеткелди колдуунда-ла клубтуң ажылдакчылары боттары кылганнар. Ол ышкаш «Коммунизмче орук» колхоз (даргазы эш Бюрбю), Хандагайты көдээ Соведи (даргазы эш Шагдыр) солчур көдээ клубунуң септелгезинче кичээнгей салбаан. Фундамент салырынга колхозтан мергежилдиг тудугжулар бербээнинден, дуржулга чок кижилер фундаментин багай салган. Бо дугайы көдээ Советти бичии-даа дүвүретпээн.

Районга колхозтарның күсели-биле 5 кызыл булуңнарны немеп тудар турган, амгы үеде чүгле ооң ханаларын тудуп каанындан аңгыда, крышазын, эжиктерин, соңгаларын кино буткаларын ам-даа кылбаан. Районнуң, көдээ Советтериниң, колхозтарның чамдык удуртукчулары культура албан черлериниң септелгезин «кылырын далашкаш чоорул» дээр шын эвес хөөннерлиг: «Баштай школаның уруглар албан черлериниң, ооң соонда медицина албан черлериниң кышка белеткелин кылыр, клубтарның, библиотекаларның септелгезин, одаар үүлүн далашкаш канчаар ону, сөөлүнде кылып албас чүве бе»—деп турганнар. Торгалыг, Хандагайты көдээ Советтериниң даргалары эштер Бадыргы, Шагдыр, «Коммунизмче орук» колхозтуң Бора-Шайда салбырының эргелекчизи эш Баазаң олар шак ындыг хөөннерлиг болгулаан. Идеологтуг ажылче партия бо хире улуг кичээнгейни салып турда, чамдык удуртукчуларның шак ындыг шын эвес хөөннерлиг болуп турары элдеп чүве.

Культура албан черлериниң септелгезинче хөй-ниитиниң, комсомол, профэвилел организацияларының, хөрээженнер чөвүлелериниң киржилгезини долузу-биле ажылгап шыдавайн турарывысты миннир ужурлуг бис.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин күүсетпишаан, идеологтуг ажылды үндезини-биле экижидерин чедип алыры база чоннуң культурлуг дыштанылгазын чөп организастаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары культура ажылдакчылары бистериң амгы эң чугула хүлээлгевис болур.

М. ХУРАГАН-ООЛ.
Өвүр райкүүскомнуң культура килдизиниң эргелекчизи.

Чонга аян туткан

Тумат Кара-оол Хуураканович бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң идепкейлиг киржикчизи. Ол сыгыртыр, ырлаар, шиинге ойнаар талазы-биле элээн талантылыг кижи. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң Кызылга болган республика көрүлделеринге улуг чедиишкин-биле каш чыл улаштыр ол киржип келген. Бо чылгы республика көрүлдезинге сыгыртказ, база-ла эки түңнелди көргүзүп, ертектиг белектер-биле шаңнаткан. ВЦСПС-тиң удавас Москвага ажыттынар съездизиниң киржикчилеринге көргүзер концертке Тумат Кара-оол барып сыгыртыр.

Шак ол талантылыг аныяк оол Көк-Чыраа көдээ клубунуң чөвүлелиниң кежигүнүнге каш удаа улаштыр соңгудуп келген. Чон ортузунга культура-массалыг ажылдарны чорударынга боду-биле идепкейлиг киржип, ону организастаарынга дузалажып турар. Агиткультбригаданың кежигүннери-биле кады малчыннарга, ховунуң ажыл-ишчилеринге каш хонуктар улаштыр концерт көргүскеш келгилээр. Бо чылдың эгезинден эгелээш, бо хүнге чедир ол 27 концерттерге киржип, 3193 көрүкчүлерге бараан болган.

Ооң уран чүүлге ынакшылы бичезинден-не эгелээн. Өвүрде Дус-Даг-ның дагларынга ол бичезинде хой кадарып чорааш, хаяларга чаңгыландыр сыгыртып, ырлаптар чораан. Ынчангаш ол үргүлчү-ле сыгыртып чораанындан ам талантылыг сыгытчы апарган.

Тумат Кара-оол Көк-Чыраа клувунда шии бөлгүмүн мергежилдиг удуртуп турар. Ол бөлгүмүнүң киржикчилери «Эндээ танаан», «Офицер болгаш солдат» деп кысна шиилерни база бүгүдеге сураглыг «Маяиновкага болган нуда» деп шиинден үзүндүнү чонга солун кылдыр, эки көргүзүп шыдаан. Кара-оол интермедияларны, шоодуглуг чугааларны уран мергежил-биле номчуп күүседип турар.

Ол чүгле бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң идепкейлиг киржикчизи эвес, «Улуг-Хая» совхозтуң мурнакчы механизаторларының биреэзи. Часкы тарылга үезинде Тумат Кара-оол «ДТ-54» трактор-биле эзлчег нормазын үргүлчү ажыр күүседип келген. Зөткен күзүн 480 га черниң тараазын чидириг чонка нестирип ажаагаш, эки түңнелдиг болган. Бо чылын ол база 400 ажыг га черниң тараазын кестирип ажаарын хүлээнген.

К. УРАНГАЙ.
Улуг-Хем районнуң Көк-Чыраа клувунуң эргелекчизи.

Улам-на күжениишкинниг ажылдаар тургаш

Барыын-Хемчик районда эң улуг клубтарның биреэзи Шуйда клуб мооң мурнунда чылдарда база бир эки ажылдыг культура одаа болуп турган. Ынчалзадаа ол ам мооң мурнунда чылдардагызы дег ажылдавайн турар. Кижи бодааргa харын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң идеологтуг ажыл талазы-биле чугула доктаал-шиитпирин хүлээп алганда, ону амыдыралга күүседир дээш улам күжениишкинниг, сорук кириишкинниг ажылдаар ужурлуг.

Культура-массалыг ажылдар ында чогуур деңнелинге чедир тургустунмаан. Аныяктарның дыштанылга кежээлери, тематиктиг кежээлер болбастаан. Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң ажылы уран чүүлдүң республика көрүлдезинге белеткел үезинде диңмиреп тургаш, көрүлде эрте бээрге шыпшып барган. Ынчангаш бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң ажылын шак ындыг кампания хевирлиг чорудар болза, черле кайын боор.

Кино болза чонпуң коммунистиг кижизидилгезинге эң чугула, улуг рольдуг дээрзин эки билир бис. А бистиң клубта кино үндүрүлгези база-ла багай. Ылаңгыя чаа кинолар биске келбестээн. Шынында ындыг киноларны Тээли суурнуң чонунга көргүскеш, көдээ клубтарже үндүрбейн, дедир чорудуптар боор чүве-дир. Бистиң колхозтуң төвүнге июль 1-ден 23-ке чедир каш кинолар эккеп үндүрген. Олар «Иван Грозный», «Индияның иези» дээн ышкаш эрги кинолар болгулаан.

Идеологтуг ажылды чорударынга эки таарымчалыг, делгем улуг клубтуг хирезинде, Булуң суурнуң чурттакчылары, ылаңгыя аныяк өскеннер кежээлерни чалгааранчыг эрттирип турар.

Ол ышкаш райкүүскомнуң автоклуву болгаш көжүп чоруур киномашиназы биске база келбейн турар. «Мурнакчы» колхозтуң төвүнде клубта культура-массалыг ажылдар чүге багай тургустунганыл, автоклуб, көжүп чоруур кино биске чүге келбестээнил дээрзин райкүүскомнуң культура килдизиниң эргелекчизи эш Г. Донгактан айтырып тур бис.

М. ЧАЙЛАГ-ООЛ.

Автоклуб малчыннарда

Барыын-Хемчик райкүүскомнуң культура килдизиниң автоклуву СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлериниң күүседези дээш улам-на күжениишкинниг ажылдап кирипкен.

Чоокта чаа ол автоклуб агиткультбригада-биле кады «Тээли» совхозтуң Тура, Дыттыг-Хем чайлагларында сүт-бараан фермаларына, малчыннарга концерт көргүзүп, лекция, беседа кылып чораннар. Агитбригаданың киржикчилериниң концерт программазы байлак. Ылаңгыя ажылда бар четпестерни, чалгааларны, арагчыларны сойгалап илереткен кыска жанрның шоодуглуг чугааларды-биле эң-не байлак болуп, көрүкчүлерниң сонуургалын хайыктырган.

Агиткультбригаданың удуртукчузу эш Одаң-оол районнуң ажыл-амыдыралында чаа болуушкуннарны, амгы үениң кичээнгейинде турар айтырыгларның дугайын долчу, билдингири-биле чугаалап берип чораан.

Ол ышкаш чугула хереглелдиң бараанныың автоклубка ап чораан, оларга дыка хөй түңнүг бараанларны малчыннарга садыгаан.

Моон соңгаар шак ындыг үнүүшкүннерни автоклуб үргүлчү кылып, малчыннарга аалдап кээп турарын күүзүннер.

Х. САМДАНЧАП.

12 кижи составтыг

ШАГААН-АРЫГ. (ТЕЛЕФОН-БИЛЕ). «Улуг-Хая» совхозта клуб эргелекчизи Кыргыс Урангайга удурткан 12 кижи составтыг боттывынгыр уран чүүл коллективи эки ажылдап турар. Сөөлгү хүннерде олар Дөң-Теректе совхозтуң сигенчи бригадазынга, Көк-Чыраа салбырның көдээ клувунга, Арыг-Бажы салбырга болган Алдыы-Шынаада сүт-бараан фермазынга концерт көргүскүлээн. Эрткен неделяда ол коллектив совхозтуң Хендерге салбырынга чедип, ында Ак-Тал суурнуң чурттакчыларынга, Бай-Талда сиген бригадазынга, Арыг-Ужу деп черде малчыннарга болгаш Бестиг Карада сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилеринге солун концерттерни бараалгаткан.

Совхозта комсомол организациязының хостаттырган секретары Кызыл-оол Сагаан-оолдуң аныяктар ортузунга кижизидилге ажылын эки удуртуп турары бо коллективтиң чедиишкиннеринге улуг ужур-дузалыг болуп турар. Бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң оюн көргүскен черинге-ле, лекция, беседаларны ол база кады кылып келген.

Совхозтуң аныяк механизатору Лида Айыр-оол, огород бригадазында ажылдап турар Өнермаа, комсомолчу механизатор Тумат Кара-оол болгаш өске-даа аныяктар бо коллективтиң идепкейлиг киржикчилери болуп турар.

Дужүт ажаап алышкынының эгелээни-биле холбоштыр ол ышкаш совхозтуң сигенчи бригадаларында ажыл-ишчилерге оюн көргүзериниң тодаргай планын бо аныяктар база планнап алган. Ам олар совхозтуң Арыг-Бажы салбырының сигенчилеринге чоокку хүннерде концерт көргүзүп чедер дээш чаа программаны белеткеп турар.

СЕМИНАР

Чөөн-Хемчик районнуң кино ажылдакчыларының ийи хочук семинары болуп эткен. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга күүседир талазы-биле районнуң киномеханиктериниң мурнунда салдынган сорулгаларны бир дугаарында-ла чугаалашкан. Пленумнуң шиитпирин күүседиринге, чоннуң коммунистиг кижизидилгезинің хөрээнге боттарының улуг-чаагай салыышкыннарын, улуг-хуузун киирерин, улам-на кызымак ажылдаарын семинарның киржикчилери киномеханиктер сеткил-сагыжының ханызындан илередип, хүлээлге ап турганнар.

Семинарның киржикчилери бо чылдың бирги чартыында канчаар ажылдааныың түңнелин база чугаалашкан. Бирги чартык чылда чонга кино көргүзериниң талазы-биле Иймеде болгаш Баян-Талада № 6 кинобригада тиилекчи болуп шылгарааш, районнуң киноустановкаларының аразында шилчиир кызыл тукту чаалап алган. Ийги черни Алдан-Маадырда болгаш Бора-Тайгада киномеханиктериниң № 2 бригадазы алган.

Чамдык киноустановкалар чартык чылдың планын күсетпээн. Моон мурнунда районга болгаш республикага эки ажылдыг деп мактадып, эки түңнелдерни көргүзүп турган Чадаана суму, Чыраа-Бажы киноустановкалар багай ажылдап, планныг онаалгаларын күүсетпейн турары хомуданчыг.

Киномеханиктериниң № 6 бригадазының бригадири эш Черноусов идеологтуг ажылдың талазы-биле партияның салган сорулгаларын күүседири дээш, коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чедип алыры дээш ажылдаарын хүлээнген. Эш Черноусов районда база бир мурнакчы ажылдыг киномеханик деп мактадып турар, ол эш Маадыр-оол бригадирлээн № 2 бригаданы социалистиг чарышка кыйырган.

О. КЫЗЫЛ,
киномеханик.

ДҮВҮРЕНЧИГ ЧАГАА

Культура-чырыдыышкын албан черин чоннуң культурлуг дыштанылгазының ёзулуг одаа болдурар дугайында бистиң партиявыс аажок улуг кичээнгей салып, бо талазы-биле чугула хемчеглерни ап турарын бистер кончуг эки билир бис. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга бо дугайында бирдеи-бирээ чокка чугаалажып, мацаа хамаарыштыр тускай доктаал-шиитпирлерни хүлээп алган. Ол ышкаш СЭКП Тыва обкомунуң болгаш бистиң Каа-Хем парткомнуң пленумнарында Төп Комитеттиң июнь Пленумунуң доктаал-шиитпирин күүседири дээш канчаар ажылдаарын, идеологтуг ажылда бар четпестерни чайладырының чугула хемчеглерин ап, ажылдаарын тодаргай чугаалашкан болгай. Төрээн Коммунистиг партиявыстың ап чорудуп турар хемчеглерин, ооң политиказын деткип, ажылчы чон дээш сагыш салыышкынынга кызыгаар чок өөрүп четтиргенивисти колхозчулар илередип тур бис.

Чоннуң культурлуг амыдыралының негелделерин хандырарын уламна экижидер дугайында бо хире улуг сагыш салып, чугула хемчеглерни ап турда, бистиң Каа-Хем районнуң база колхозувус баштаар чериниң удуртукчулары бистериң культурлуг амыдырал байдалывысче чогуур кичээнгейни салбайн турарын кижи кайгаар чүве.

Бистиң клубта культура-массалыг ажылдар багай чорун турар. Клувувус безин эрги, дакпыш бажын-на болгай. Республиканың хөгжүмшин театрының артистери биске шии, концерт көргүзүп бээр дээш келирге, сцена чок боорга, олар өске суурларже чоруптар. Сөөлгү үеде артистер бисти мырыцай оюп эртип турар апарган.

Культура-массалыг ажылдар болбайн турарыдан аныяктар кежээлерни, дыштанар хүннерни чалгааранчыг эрттирип, харын-даа арагалаар, хөй-ниитиниң чурумун үрээр чоруктарны болдуруп турар.

СЭКП обкомунуң бешки Пленумунуң доктаалын бистиң колхозта база-ла багай күүседип турар. Малчыннарның амыдырал байдалынче сагыш салбас, оларның культурлуг негелделерин тооп көрбес бюрократсыг чоруктардан колхозувус даргазы эш Фоменко, партия организациязының секретары эш Крахов, көдээ Совет даргазы эш Костыченко ам-даа уштунмайн турар. Колхозтуң сүт-бараан фермалары — Бүрен-Аксы, Кара-Суг, Белбейде хөй чон чурттап, сүт бүдүрүлгезин көвүдедир дээш кызымак ажылдап турар, а ол фермаларда кызыл булуңнар, чунар бажыңнар чок. Малчыннарның амыдырал-чурталгазында улуг четпестер бар. Оларга солунларны чогуур өй-шаанда чедирип бербес, кино, концерт, лекция, беседа болбастаан, медицина ажылдакчылары барбайн турар, дерги садыгларын организаставайн турар. Малчыннар самдар кидис өглерде чурттавышаан, кыштың соогунга, чайын дамдылаарынга оларның ында шыдажып чурттап олурарын харын-даа кижи кайгаар чүве. Колхозувус удуртукчулары малчыннар аалдарынга ай, чылы-биле барбайн баргылаар. Ажыы-биле чугаалааргa, малчыннарның ажылын, амыдыралын ийиги чергениң айтырыы кылдыр көрүп турар.

Колхозтуң төвүнге делгем, улуг клубту тудуп эгелээнден бээр 4 чыл чедип турар, ооң тудуу мынчага дээр дооступ чадаан. Бир эвес колхоз баштаар чери колхозчуларның культурлуг амыдыралынче сагыш салыр, хемчег алыр чүве болза клуб тудуу дораан-на доосту бээр ийик. Ол ышкаш чунар бажың, культура амыдыралдың тудугларын кыска үениң иштинде тудуп алыры берге эвес. Тудуг материалы ыяш дээрге, колхоз төвүнден 3—4 километр черде кончуг хөй. Тудуг ыяжын сөөртүп чедирер машина-техника колхозта арбын, шевер, шалыпкын бызанчылар четчир. Чүгле «Кызыл тук» колхозтуң удуртукчуларының органцизакчы, сагыш чөваңгыр чоруу четпейн турар чүве-дир ийин.

«Кызыл тук» колхозтуң колхозчуларының шак мындыг дүвүренчиг байдалда турарын Каа-Хем районнуң удуртукчулары билир ирги бе?

С. ЛОПСАҢ,
колхозчу

МОРАЛЬ ТЕМАЗЫНГА

Ынчаар танцылап болбас

Бистиң аныяктарывыс танцылаарынга ынактар.

Бистиң чуртувуста амгы үениң чараш танцылары — этиктиг болгаш эстетиктиг кижизидилгениң база бир хевири. Ындыг танцылар кижилерниң музыкага хандыкшылын хайныктырып, ээлгир, чараш чиик шимчээшкиннерге болгаш ээлдек ажылчанга чаңчыктырар, эш-өөрүн хүндүлеп, биче сеткилдиг болур чоруккa кижизидер, национал культурага ынакшылын ханыладыр.

Бисте эң-не делгереңгей, дыка хөй, сураглыг, чараш танцылар бар. Аныяктар хостуг кежээлерни аңаа улуг күзел-сонуургал-биле эрттирип турарлар.

Эки организастаттынган танцы кежээлери — кижиниң кадыкшылынга ажыктыг, уран чүүлдүң болгаш эстетиктиг кижизидилгениң массалыг хевири дээрзин утпаза чогуур.

Танцы кежээлерин Чадаана хоорайының аныяктары канчаар эрттирип турарыл? Хоорайның ортузунда, таримал ыяштары арга-арыгның чаягаар өскен бойдус-чурумалы дег сесерлик бар. Маңаа чайгы кежээни эрттирери—арыг агаар тынып, селгүүстеп, дыштанып алганы ол-дур. Сесерликке кежээниң-не аныяктар чыглып келгеш, ында тургузуп каан верандага танцылап турарлар. Бир-ле дугаарында бо хоорайга келгеннер, ылаңгыя аныяк оолдар, кыстар кежээ кудумчуга кылаштап чорааш, сесерликте баян үнүн дыңнап кааш, сеткил-сагыжы өөрүп, танцылаар күзел-сөруу хайныгып келир. Ынчангаш олар верандага чеде бергеш, «кижи ужун кижи ыядыр» дээн ышкаш, хейде-ле ыядып, демги хайныгып чораан сонуургалы чидип, харын-даа хөөнү калы бээр.

Танцылаар дээш келгеннериң сонуургалы, тура-соруу канчап чиде бергенил? Чамдык аныяктар Барыын чүктен тарап келген багай танцыларже сундугуп, бисте бар чаа, чараш танцыларны «эрги», «багай» дээринден безин эгенмейн турар-дыр.

Элээн хөй аныяктар ГДР-де Лейпциг хоорайга тывылган «Липси» деп танцыны фокстрот азы оожум танго янзылыг шын эвес ойнап турар. Кандыг-даа утка-шынар чок, чараш эвес «танцы»— чарльзтонну ойнап турарлар база-да бар. Рок-н-роллду кончуг эки танцылап тур бис деп бодап турарлар хөй. Ынчалза-даа олар «чарльзтонну-даа», «рок-н-роллду-даа» шын ойнап билбес, чүгле ужуру ындыг дээнзиг, сырбаңайндыр «танцылап» турары билдингир.

Танцы эгелээринин мурнуу чарында, чап-чаа-ла аажы-чаңы чаптанчыг, чараш хевир-сынныг, аразында хандыкшылдыг хөөрежип турган аныяк уруг азы оол бистиң үениң хып дээн чалыы назынының мөзүлүг шынарларын, боттарының арын-нүүрүн болгаш оларны долгандыр турган эш-өөрүн хүндүлеп көөрүн уттупканы ол чүве дег, чараш эвес шимчээшкиннер-биле «танцылааш» туруптар... Ынчан оларны кижи көрүп тура, рок-н-ролл болгаш чарльзтон янзылыг, ол чижектиг багай танцыларны бисте хүлээп көрбейн турарын олар канчап черле билбес болганы ол чоор деп кайгай бээр!

Ол танцыларның утказы бистиң идеологиявыска, аажы-чаңчылывыска шуут удурланышкак.

Чөөн-Хемчик районнуң комсомол комитединиң ажылдакчызы Лидия Калинкина болгаш Культура бажыңының уран чүүл удуртукчузу Антонина Филатова олар утка-шынар чок танцылар ойнап турарларны соксадыр туржук, хайгааракчылар бооп көрүп турары — харааданчыг. Ол ышкаш, сесерликте верандага танцылаар дээннер билет садып алгаш кирип турар. Бир эвес маңаа ёзулуг-ла танцы кежээлерин организастап турар чүве болза, сесерлик эвес, парк турган болза, билет садып болгай эртик.

Чамдык аныяктар танцыга эзирик чедип кээп, танцылап турганнарга шаптыктап, шош-содаа үндүре бээр таварылгалар бар. Июнь 1-де, суббота кежээзинде, сесерликке танцылап турганнарның аразынга АТК-ның слесарьлары Петр Горбуденко, Николай Сулейманов олар эзирик чедип келгеш, шош үндүрүп, кем-буруу чок М. Биче-оолду эттеп кааннар. Черле ынчаш, сесерликке эзирик улус ховар эвес чоруур, шош-содаа болу берген турар. Ынчалза-даа бо танцы болуп турар черге кижи чаңгыс-даа шагдаа, дружинник азы аныяктардан дежурный турганын көрбес.

Чадаана хоорайда хөй-ниитиниң корум-чурумунуң үрекчилери, хулиганнар бар турда, ында шагдаа органы, улусчу дружинниктер оларныңбиле демиселди кошкаткан. Районнуң шагдаа килдизи (начальниги эш Хунажык) хөй-ниитиниң корум-чурумунуң үрекчилерин, хулиганнарны илередир талазы-биле четпес ажылдап турар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле чугула улуг сорулгаларны салган болгай. Чөөн-Хемчик районнуң комсомол комитеди (секретары М. Базыр) Пленумнуң шиитпирлерин күүседир дээш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң ажылын бедик деңнелге тургузары негеттинип турар. Ол ышкаш, райкүүскомнуң культура килдизи (эргелекчизи эш М. Дамба) ВЛКСМ комитеди-биле кады аныяктарга чараш танцыларны өөредир бөлгүмнерни организастаары чугула.

К. СҮТТҮГ-ООЛ.

Новосибирск областың Тогучинск будүрүлге эргелелиниң «Совет Россия» колхозунуң Үстүү-Куракск фермазының саанчыларының күш-ажылын болгаш дыштанылгазын эки организастаан. Чайын олар колхоз төвүнден 50 км черде туруп турар. Ферма колхоз төвүнден ырак-даа болза оларның амыдырал-чурталгазы эки, таарымчалыг байдалда, хостуг шактарын культурлуг эрттирип, ойнап, хөглеп турар.

ЧУРУКТА: көжүп чоруур библиотеканы хөй-ниитичи эгелээшкин-биле эргелекчилеп турар, улуг саанчы, коммунист А. Лужелкова саанчыларга ном берип турары.

Фото С. ВЫСОЦСКИЙНИЙ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КҮЗЕЛИВИС ХАНДЫ

Кызылдың театр студиязының бо чылгы доозукчулары «Бальзаминовтуң кадайланыышкыны» деп шиини тыва дыл кырынга көргүзер дээнин дыңнааш, Кызыл-Мажалыктың чону Культура бажыңын сыңмарлаштыр тырлы берген.

Шии эгелээриниң мурнунда, аныяк артистериң канчаар ойнаарының дугайында бирээзинге бирээзи удурланышкак янзы-бүрү даап бодаашкыннарны көрүкчүлер илередип, маргыжып-даа турганнар.

Кажан көжеге ажыттынары-билек-ле, көрүкчүлериң хайгааралын аныяк артистер апкан. Сыңмарлажып шимээргеп турган кижилериң аразында шимээргенчиг чугаалары, башкызы кирип келген сургуулдар дег, шышпың болу берген. Аныяк артистериң шии ойнааны кижи бүрүзүнүң бодаанындан артык солун болган. Шииниң солунунга көрүкчүлер караның чажын төгүлдүр каттыржып, сеткили ханып, дыштанганнар.

Шииниң сөзүн доктаадып алганы болгаш утказының аайы-биле чугаалааның артист бүрүзү эки өөренип алган. Ол ышкаш чугааның утказының аайы-биле шимчээшкининиң аразында удурланыышкын эскертинмес болган. Ол дээрге артистиң харыысалгалыг белеткенгенин болгаш оларның салымнын көрүкчүлерге илередип турары ол. Ылаңгыя Бальзаминовтуң ролюнда ойнап турар Солун-оол Люндуп болгаш кудажы кадай Красавинаның ролюнда Кара-Сал Кара мергежилдиг ойнаанын улус магадап турган. Солун-оолдуң шиинге ойнаар уран талантызы база-ла көрүкчүлерни магададып, оларның сеткил-сагыжын хайныктырып турар. Ооң черле ёзулуг талантылыг артист үнүп болур дээрзи бүзүренчиг-дир.

Аныяк артистериң кеттингени болгаш грими черле эки болган. Ол, назын аайынга дыка дүүшкен болгаш орта хамаарыштыр артистериң темпераментизи эскертинмес кылдыр таарышкан. Ылаңгыя Бальзаминованың ролюнда Роза Чооду назынының аайынга темпераментизин эки ойнаан. Чамдык көрүкчүлер аныяк артистер аразында улгады берген артист кире берген-дир деп-даа турганнар. Шииниң очулгазын А. Лаптаң эки күүсеткен.

Аныяк артистериң ойнап турарында чамдык четпестер база-ла бар. Сценаның кааслалгазын чурукчу С. Ланзы чудукаралапканы хомуданчыг Ийи-ле көргүзүглүг сценаны оон ушчок артык каастап болур турган. Ылаңгыя аныяк артистериң диплом камгалаар шиизин хайгаарал-биле бодунга өмээриштир эки кылыр турган ийик. Чүге дээрге артистер баштайгы амыдыралынче кирип турар аныяк болганда, олар сцена каасталгазынга улуг негелде кылырын эскербес ийикпе азы дидинмес-даа турганнар боор.

Шиини көрген көрүкчү бүрүзү хоочун артистериң соон салгаар салымныг кадрлар бар дээрзинге сеткил ханыышкын-биле бүзүреп турар.

Мергежилин улам-на бедидип турган, чонунуң үргүлчү күзээр ынак артистери кылдыр эки алдарны чедип алырын аныяк артистерге улуу-биле күзеп каалы.

О. СЕГЛЕҢМЕЙ.

Саваңны бүрүн ажаап алыр

Республиканың ажыл-агыйларында чыл бүрүде-ле муң-муң тонна тараа саваны ажыглаттынмайн турар. Чүгле эвээш саваң мал адаанга салырынга, силоска холуй салырынга ажыглаттынып турар. Мал чемнериниң белеткелиниң амгы түлүк үезинде бүгү тараа саваңын чогумчалыг болгаш ажыктыг кылдыр ажыглаар дээш ажаап алыр ужурлуг бис.

ПЛАН КҮҮСЕТТИӨЕР

Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң девискээри болур Хөнделеңниң Ооргада сигенчилериниң ажыл-ижи эртен эртежик эгелээш, дүшкө чедир түлүктээр. Оон дүштеки амданныг чем соонда, орай кежээге дээр база ажыл-ла, ажыл. Ында ийи «Беларусь» тракторларның моторларының даажы үзүк чок. Трактористер С. Дакаа биле К. Бичеоолдуң, оларның машинистери Экерооп биле Эрес-ооолдуң база бичии-даа чайы чок. Аът дырбаажы-биле сиген бөлдүрүп турар К. Калдар-ооолдуң ажылы оон-даа бачым. Өзен иштинде хол кадыыры-биле сиген кезип турар бөлүк кадарчыларның шалыыштарының даажы, оларның бот-боттарының аразында каттырышышаан чүгаалажып турар шимээни бола дыңналып кээр. Сигенчилериниң бо бригадазында 30 ажыг кижи ажылдап турар.

Мурнуку чылдарда Оорганың сигенин кеспейн турган. Бо чылын оон аңга чарыының сигени терең боорга бригада ону шилип алган. Ажылдың баштайгы хүннеринде-ле олар 31 га черниң сигенин кескеш, бөлүп алган. Бо бригаданың ажылынга школачылар база дузалажып турар. Өөреникчилериниң иштинден Кенден, Коля, Аңгыр-оол болгаш өске-даа уруглар черге сиген кагбас дээш кызымак бөлүп турарлар.

Совхозтуң Хөнделең салбыры ам 50 ажыг тонна сигенни кескеш, ону кыштагларже сөөрткен. Алаштың малчыннары К. Арылдай 8 тонна, М. Монгуш-оол 7 тонна, М. Бегзин-оол 6 тонна, К. Баадан-оол 5 тонна сигенни белеткээн. Салбырда малчын бүрүзү 10—12 тонна сигенни кезер дээш шудургу ажылдап турар. Салбыр эргелекчизи М. Бири-Санаа-ның ажылды эки удуртпушаан, сигенчилер ортузунга агитас-массалыг ажылды доктаамал чорудып турарын демдеглээр херек.

Салбырның сигенчилериниң хөй кезии ам удавас Хөнделең-Аксы алаакче кирер. Ажылдың темпизи бо хире шалыпчы чорун турда, план күүсеттинер дээрзинге чигзиниг турбас.

А. ДОПЧАА.

Сигенчи звенолар

Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозта сиген кезилдези үргүлчүлеп турар. Колхозтуң сигенчилери Бегирээ чоок-кавызының сигенин доозупкаш, ам бо хүннерде Баян-Хем, Биче-Баян-Кол, Сушь чоогу ынчаар черлерде сиген кезип киришкен. Бо хүннерге чедир ниитизи-биле ажыл-агыйда 404 тонна эки шынарлыг сиген сараттатынган.

Сигенчи звеноларның аразында мал чемниң белеткелиниң темпизин бедидери дээш калбарган социалистиг чарышка Доҗк деп черде эш Б. Чоодуга удуртқан звено мурнап турар. Олар бо хүннерге чедир 214 тонна сигенни сараттап апкан. Баян-Хемде эш Күдерекке удуртқан звено 190 хире тонна сигенни сараттаан.

Сигенчилериниң ортузунга агитас-массалыг ажылды чорудары-биле көдээ клубтуң ажылдакчыларын ынаар чоруткан болгаш колхозта партия организациязының турум агитаторларын оларда быжыглаан. Агитаторлар сигенчи звеноларда лекция, беседаларны үргүлчү чорудып турар.

Саваңны эки белеткеп алырга, мыйыстыг бода малга болгаш хойга, чылгыга үнелиг чем болур. Ону чогуур үезинде ажаап албас болза чемиштиг шынары баксырай бээр. Бир килограмм кызыл-тас саваңы 0,22 кг чемгерилге единицалыг болгаш 10 грамм хайныычал протеиниг. Ол шынарлар арбайныының 0,36 болгаш 12, чинге-тараанының — 0,41 болгаш 24, суланының — 0,31 болгаш 14, чочак-тараанының — 0,23 болгаш 31 бооп турар. Чинге-тараа болгаш сула саваңының чемиштиг шынары чавыс шынарлыг сиген-биле деңнежир болгаш малды оон-биле шуут чемгерик болур. Чочак-тараа саваңының чемиштиг шынары кызыл-тас саваны-биле дөмей болза-даа, ында протеин, кальций болгаш фосфор хөй бооп турар.

Саваң белеткелин тараа, дүжүт ажаап алыышкынының төнчүзүнге, күскү чер аңдарылгазының эгезинге чедир саадатпайн, а ажаап алыышкын-биле катай чорудар херек. Чамдык ажыл-агыйларның тараа шөлдеринде саваң ол олчаан-на дыка үр чыткылаар болгаш шынарын чидирип, хөрзүн сайзырадып ажылдаарынга шаптык бооп турар.

Саваңны шөлден арыглаары хөй күш-ажыл негеттинер ажыл болур. Ынчангаш ону механизастаарынче кичээнгей салыры чугула. Саваң ажаар машиналарны бүрүн ажыглап турган, саваңны мал чеминге курлавырлап алыр ужурлуг бис.

Кызыл-тас, арбай болгаш чочак-тараа саваңнарын кукуруза-биле кады силостаарга, оон чемиштиг үнези эки болур. Бистиң республиканың эрте соок дүжер байдалында кукурузаны 80—85 хуу шыктыг турдала ажаап ап эгелей бээр. Ындыг кукурузаны ол хевээр бодун силостаарга шынары баксыраар, ону тырый бастырып турар үеде чемиштиг сүүзүнүн чидирер. Эрте силостап турар кукурузаның ол чемиштиг сүүзүнүн камгалаар төлээде аңаа кызыл-тас болгаш арбай саваның холуур хөрек. Оон ачызында саваңның мал чеминге үнези болгаш кукурузаның чемиштиг сүүзүнү камгалаттынар.

Кукуруза-саваң силосту белеткээрде, ону холуурунуң хемчээлин барымдаалаза чогуур. Кукуруза-саваң холуксаанын шыгын 70—75 хуу болурун чедип алыры чугула. Бир эвес 80 кг кукурузага 15—20 кг саваңны холуур болза, ол силос эки шынарлыг болур дээрзин бүдүрүлге практиказы көргүскен. Гектар санындан 300 центнер дүжүттүг болгаш 85 хуу шыктыг кукурузаның ногаан массазын силостаарынга 5—6 гектар черниң саваңы херек. Ынчангаш гектар кукуруза бүрүзү 5—6 гектар тараа саваның бүдүрүкчүлүг ажыглаар аргаңы бээр. Саваң холуксаалыг кукурузаны силостаары кукурузаның арыг бодун силостаары-биле бир дөмей. Саваңны саваң силозу кестирер машина-биле азы «ИГК-30» деп хоюглаар машина-биле үүрмектеп алыр. Кукуруза-биле саваңны силостаарда, оларны холуурунуң хемчээлин барымдаалаза чогуур.

1962 чылда республиканың чамдык ажыл-агыйлары кызыл-тас саваны-биле холуксаалыг кукурузаны силостаан турган. Ындыг холуктуг кукурузаның шынары эки болуп турар. «Межегей» совхоз эрткен чылын 800 тонна саванны кукуруза-биле кады силостааш, 1000 ажыг тонна эки шынарлыг силосту белеткээн.

Тараа саваңын кукуруза-биле кады силостаары — мал чеминге немелде курлавыр ол бооп турар.

В. ВАСИЛЬЕВ,
көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының киллис эргелекчизи.

Чаа техника-биле

Республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында чаа техника кээп турар. Чоокта чаа «Тиилелге» совхоз аңылап ажаап алырынга хереглээр «ЖВН-10» деп аскылыг ийи жатканы алган. Ол жаткаларны боду чоруур «СК-3» комбайнга кожуп алыр. Бедик үнген тараага ындыг жаткалар ийи тавыча кылдыр кестирип болур аргалыг.

ЧУРУКТА: «Тиилелге» совхозтуң комбайнери Виктор Удевиченко үрезин участогунда тарааны тавычалап тур.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Малчыннарга

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң баштаар чери малчыннарының культурлуг амыдыралын өкижидер талазы-биле улуг кичээнгей салып турар. Хойжуларның өглери мооң мурнунда самдар, эрги кидистерлиг турган, а ам үеде бажыңнар тудуп шыдавас хире черде хойжуларның өглериниң кидистерин чаартыр, чаа кидистер-биле хандырар ажыл чоруттунуп эгелээн.

Кол кыштагларда чуртталга бажыңнарының болгаш кажааларның тудуу база чоруп эгелээн. Эң ыраккы одар— Кызыл-Хаяда узун дурту 22 м, дооразы 10 м чаа хой кажаазын тудуп доосканы. Ында бир чурттал бажыңының тудуу доостур чоокшулаан.

К. ОЙДУП-ООЛ.

Боду хайдал

«Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырында магазин эгелекчизи эш Төгерик бо көдээ садыгга кээп ажылдаа-ла шоолуг үр болбаан.

Ынчаарга бистиң садыгжының аажылап турары-биле алырга, оон орнунда кадайы, азы дунмазы өөл туруп алган садыглаан турар. Бистиң суурнуң чурттакчылары оларның мынчаар ажылдап турарынга үүлдүгүнүмейн турар.

Х. КЕНДЕН.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

Оларны ажылга чүге албааныл

Чурттуң дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринге өөренген бедик билиглиг кадрлар бистиң республиканың ажыл-агый болгаш культура турүзуушкунунуң бүгү адырларында улам көвүдеп турар. Чаңгыс респотребсоюзтуң системазының талазы-биле ап көөрге безин, оон төп аппарадында кооперативтиң эрги кадрлары-биле чергелештир Москваның Плеханов аттыг улус ажыл-агый институдун дооскан Ооржак Шумбуу, Новосибирскиниң садыг-кооператив институдун дооскан Зоя Иргит, «Найырал» совхозка рабкооп даргазы турган Момбук-оол ышкаш дээди эртемниг аныяк кадрлар хөй-биле ажылдап турар апарган.

Новосибирскиниң, Иркутскиниң болгаш чурттуң өске-даа улуг-улуг хоорайларының садыг-кооператив техникумнарын дооскан ортумак тускай эртемниг кадрлар райполарда, рабкооптарда болгаш сельполарда база хөй-биле ажылдап турарлар.

Оон-биле кады респотребсоюзтуң баштаар черинің даргазы (эш Будегечиев), кадр килдизиниң (эш Курченко) кадрлар-биле ажылында шыдажыр аргажок улуг четпестерниң бары чаңгыс чижектен-не тодаргайы-биле илереп турар. Үш чыл буруңгаар Бай-Тайгага, Бии-Хемге, Улуг-Хемге ортумак школаларны дооскан аныяк уруглар Баай Севек, Мария Дамдын, Кара-кыс Чолдак-оол олар ортумак школа дооскан өске дөрт уруглар-биле кады садыг талазы-биле тускай эртем чедип алыр дээн изиг күзелин илереткеш, респотребсоюзтуң шугуму-биле Алтай крайда Барнаул хоорайже чорупканнар.

Олар аңаа барып садыг-кооператив техникумунга кирип алгаш, чеделээ чаңгыс иениң уруглары ышкаш, найыралдыг өөренип эгелээн. Респотребсоюз ол уругларның амыдырал хандырылгазының дугайын утпаан болгаш хуучуларның хөреңгизинден ай санында-ла кижи бүрүзүнге 30 рубльди азы үш чылда 7560 рубльди доктаамал шилчидип келген.

Уруглар техникумнуң нарын чемнер белеткээр салбырынга кызымаккай өөренип, теория болгаш практика талазы-биле хаңы билиглерни чедип алган. Аъш-чем белеткээриниң технологтары деп тускай аттарны, диплом бижиктерни алганнар. Техникумнуң директору эш Иван Николаевич Александров тыва кыстарның аразында эң-не баштайгы технологтарны үдеп тура, Тыва республикага ниитиниң чемненилге черлериниң шугумунга ажылдавышаан, чоннуң хандырылгазын экижидер талазы-биле партия болгаш чазактың салган сорулгаларын боттандырар херекке оларның идепкейлиг киржирин күзээн.

Уруглар төрээн республиказынче аттаныпкаш, июль эгезинде Кызылга чедип келгеннер.

— Технологтар кылдыр өөреткен организациявыс бисти тус-тус ажылдарга онаан каан бооп чадавас, чечектелип өзүп турар Кызылга-даа, районнарга-даа, бүдүрүлге черлеринге-даа ажылданар дизе хүлээлгевисти черле күүседиривис албан болгай —дижип, олар аразында чугаалажып чораннар.

Бир-ле эртен респотребсоюзтуң кадр килдизиниң кабинединче олар чаа ажылдарга кирип ажылдаар айтыышкын алыры-биле бүзүрелдиг базып кирипкен. Баштаар черниң даргазының кадр талазы-биле оралакчызы Дмитрий Петрович Курченкога дипломнарын аппарып тудусканнар.

— Силерниң ажылдаар черинер бисте чок-тур. Кызылга, Чадаанага, Кызыл-Мажалыкка, Шагаан-Арыгадаа силерниң ажылдаар черлериңерни тыппас мен—дээн, оон сөстерин дыңнааш, чап-чаа-ла сургуул доозуп келген уругларның өөрүшкүзү арлы хона берген.

— Кайы, чок бе, дарга?—деп, Чолдак-оол Кара-кыс ылавылаан.

— Ие, чок-чок харын, бистиң столовая-лаарывыста кадрлар долган—деп, аныяк технолог эртемниг тыва уругларже ширин кылдыр көргеш, «хостуг силер» деп, ол медеглээн.

Июльдуң 10-13 хүннеринде, чайның улуг изиг үезинде уруглар Курченконуң ажылдаар өрээлинин эжиинге хүннүң-не кээп ээлчег манап хүнзээр турааа-даа, оларның күзели ынчаар хандырттынмаан.

Аныяк уруглар канчаар-даа зайын тыпшайн барганнар. Олар демги дарганың ажылдаар өрээлинге эң сөөлгү катап чеде берген.

— Үш чыл иштинде бисти өөредириңге чарыгдаан акшаны канчаар деп бодап турар силер, дарга, ол дээрге хуучуларның хөреңгизиле болгай? Акша-хөреңгини хөй черге ынчаар чарыгдап болур чүве бе, ынчаш?—деп, оларның бирээзи Севек Баай чоргаар айтырган.

— Бистиң акшавыстың күселибиле өөренип алган-дыр силер, харын, ажылдаар черлерни боттарынар тыпкылап алынар — деп база катап ол үзе харылаан.

Ам канчаар, «думчукка тулганда бызаа сугжу» деп, үлегер чугааны уруглар бодай бергеннер. Олар боттары ажыл дилеп эгелээн. Тывага ортумак школага өөренип турган үезинде боттарының школаларының удуртулга ап турган организациязын — Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозун оларның чамдыктары сакты бергеш, ында хөй чыл дургузунда ажылдап турар эш Болдур-ооолга дипломнарын аппарып тудускулаан. Ол министерствода байдал мырынай өске. Уругларның өөредилгезин, Барнаулда техникумнуң ажылчорудулгазын ол дораан-на сонуургаан эгелээн. Технолог деп тускай эртемни канчан чедип алганын уруглар аңаа тодаргайы-биле сонуургатканнар.

Тускай эртемниг чаа кадрларга өөруп байырлаанын илереткеш, министр дораан-на дужаал үндүрген. Ол дужаал-биле Баай Севекти, Чаа-Хөл ортумак школаның, Кара-кыс Чолдак-ооолду болгаш Калдар Шыырапты Ак-Туругда уруглар бажыңының домоводство башкыларына болгаш кижизидикчизинге томуйлагылаан.

— Кооперативтиң шугуму-биле каш чыл дургузунда тускай эртем билигге өөредип алган кадрларыңарны чүге ынчаар тоомча чокка көрүп турар силер?— деп, эштер Будегечиев, Курченко олардан черле айтырыксанчыг-дыр.

Ынчаарга респотребсоюзтуң шугумунда тыва хөрээжен технолог кижи барык чок дизе ол черле частырыг болбас. Ниитиниң чемненилге черлеринге тыва кадрларның чугула болуп негеттинип турары билдингир. Өөр райпозунда безин технологтар хамаан чок, тускай эртемни чедип алган чаңгыс-даа повар чок чыгыы болгай. Технологтарны Өөрже чүге чорудуп болбас турганы?

Иркутскиниң, Новосибирскиниң садыг-кооператив техникумнарын дооскан болгаш боттарының мергежилдериниң аайы-биле кайда-даа ажылдавайн турар Барыын-Хемчиктиң Шуйда Люба Бичии-уруг, «Тээли» совхозта Полина Севек, база Галина Монгуш сугларны респотребсоюзтуң баштаар чери билир ирги бе? Ындыг аныяк кадрларны өске районнардан оон-даа хөйну санап болур боор. Оларны респотребсоюз чүге ажылга киирбейн турарыл? Чижээ, Өөр райпозу товароведтер негээрге, бисте ындыг тускай эртемниглер чок—деп чүге ынчаар харылап турарларыл? Херек кырында кадрларның бары билдингир ышкажыл.

Харын-даа садыг талазы-биле чамдык тускай эртемниглер чедишпес деп, чылдак-биле мурнунда самчыгдал кылып чораан кижилерни ажылга катап-катап киргеш, хуучуларның хөреңгизин самчыгдадып турар чорук — ол дээрге, респотребсоюзтуң баштаар черинің кадрлар дугайында айтырыгны чугулалап көрбейн турарының түңнели ол эвеспе?

СЭКП Тыва обкомунуң килдис эргелекчизи эш Гореловтуң республика солуннарының арыннарынга чоокта чаа үнген бир чүүлүнде ниитиниң чемненилге черлериниң 900 ажыг кадрларының аразында чүгле 11 кижи тускай эртемни чедип алганын тодаргай чугаалаан болгай. Ол чөгенчиг санга Барнаул техникумунуң доозукчулары чеди технологтарны немээн болза, эки турган ийик. Ол уругларның дөртү ам кайда-даа ажылдавайн турарлар.

Ынчангаш кадрларны план өзугаар өөредип, оларны тускай мергежилдериниң аайы-биле ажылдарга таарыштыр тургузар, ажылга чаңчыгып, дадыгарынга дузалаар талазы-биле партия болгаш чазактың айтыышкыннарын бодунуң ажыл-чорудулгазынга удуртулга болдуруп, чөп боттандырарын респотребсоюзтуң баштаар черинің удуртукчуларындан шыңгыы негээринің үези ам келген.

М. СУНДУКАЙ.

Бөргүңге уруп ал!

Өөр райозунуң Солчур көдээ магазинининг эргелекчизинге Кыйбан Кызыл дээр аныяк уруг ажылдап эгелээ-ле ам ийи ай ажа берген. Бо аразында бодунуң ээлдек эвес, доңгун, каржы аажы-чаңы-биле салып алыкчыларны ол чегендирип турар.

Канды-бир бараанның бар-чогун, азы өртээн айтырыпкан кижи бирле шаг болганда оон хөреңгенин үнүн дыңнаанына хомудап чоруур апарган.

Колхозчу С. Монгуш магазинден конфета садып алгаш, ону ораар саазын айтырган, мындыг харыыны алган:

— Саазын-биле сени хандырар болбаан мен, бөргүннүң иштинге уруп азы хөйлеңиге ораап ал. Райпода чок чүвени бүдүрүптер мен бе...

Макарон, крупа чижектиг бараанларны чамдык кижилер, ылаңгыя ырак-узак одарлардан келген малчыннар айтырарга «чок» деп харыылааш, таныш-көрүштеринге оон берип турар чоруу каш-даа катап илерээн. Чижээ, ырак тайгадан келген малчын О. Семис-ооларга үстүнде продуктуларны бербейн, оон соонда суурнуң чурттакчызы М. Кертикке оларны оон садыглап турганын колхозчулар чугаалажып турарлар.

Ол садыгжы район төвүнден янзы-бүрү бараанларны барып алырынче, үнүүшкүннүг садыгны организаст-таарынче барык сагыш салбайн турар. Район төвүнден хлебти сөөртүп эккеп бээрге, ону садыглаарындан ол база-ла ойталаан.

Садыг ажылынга сонуургалын салбас, чоннуң хандырылгазын экижидерин бодавас шак ындыг улуургак, доңгун садыгжының ол магазинге ажылдаар, ажылдавазының дугайында айтырыгны дүрген шиитпирлээрин райпо баштаар черинден колхозчулар негеп турарлар.

Х. МОНГУШ.

„Шынның“ материалдарының изи-биле

«Медпункт шоочалыг» — деп эге-биле бо чылдың август 14-те үнген № 192 (5596) «Шынга» Улуг-Хем районнуң «УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырында эмнелге пунктузу ажылдавастаандан бээр үр болу берген болгаш кандыг-бир аарыг-аржык болу бээрге чөн 40—50 км черлерже — Чаа-Хөлче, Шагаан-Арыгже чоруур ужурга таваржып турар дугайында ол совхозтуң ажылчыны Д. Шынараптың база «Найырал» совхозтуң төвү Чаа-Хөл суурда парикмахерскаяның эжиинден улуг шооча ыравастаан дугайында Т. Монгуштуң бижээн материалдары парлаттынган.

Бистиң чоруткан бижиивиске Улуг-Хем райкүүскомунуң даргазы эш В. Чимдан дараазында харыыны редакцияже чоруткан.

— Районда эмчилериниң ам-даа чедиишпезинден Ак-Туругнуң эмнелге пунктузу кезек үениң иштинде ажылдавайн турганы шын. Ам ында Кызылдың медицина училищезиниң практикантылары ажылдай бергеннер. База ол ышкаш Чаа-Хөл суурнуң парикмахерскаязы элээн үеде дуглаглыг турган, а ам рабкооптуң шугуму-биле ол ажылдап эгелээн.

Башкы—кажан-даа кижизидикчи

Чаа өөредилге чылы чоокшулап орар. Чаа өөредилге чылынга белеткенип, башкылар СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң документилерин катап-катап ынчап турарлар. Ол Пленумга идеология ажыдының эң чугула айтырыларын чугаалашкан, ажылчы чоннарның, ылаңгыя аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң оон ыңайгы оруктарының дугайында чугаалашкан.

Идейлиг чазыглар дээш чогаадыкчы интеллигенцияның чамдык төлээлекчилерин Пленумга шүгүмчүлээни бистерге, башкыларга, шыңгыы сагындырыг бооп дыңналган чүве. Шак ындыг шүлүкчүлер, чурукчулар, скульпторлар, кино ажылдакчылары хөй эвес-даа дижик, ынчанмыже олар шупту аныяк үезинде бышкан билигниң аттестаттарын алганнар болгай. Ындыг болганда, оларны бистиң школавыс шын кижизидип шыдаваны ол ышкажыл. Ам безин кижизидип турары уругларны улуг амыдырлга белеткеп тура, чамдык башкылар аныяк кижилер ниити билиглерни чедип алган турарынче колдады сагыш салып турарлар. Кижизидилге ажылын ындыг башкылар кандыг-ла бир ийиги чергениң айтырыы кылдыр санап, чазыг кылып турарлар.

Харын өөредип турарының үезинде **кижиниң бүгү боду хевирлеттинер болгай.** Эки тургустунган өөредилге безин коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнүн негелделеринге үүштүр уругларга сеткил сагыштың эки шынарларын кижизидерин четче магадылавайн турар.

Улус өөредилгезиниң чамдык ажылдакчыларының школаның соруулгазын чүгле өөредилге-биле кызыгаардаксаар, өөредилгениң болгаш кижизидилгениң чаңгыс аай ханы туруш чорудулгазын хоора тыртыксаар орааларажышкыннарын СЭКП ТК-ның Пленуму чөптүг бууруу шапкан. Маңаа В. И. Ленинниң мындыг чагыын канчап черле сактып келбес чүвел: **«Амгы үе аныяктарны кижизидериниң, өөредириниң, өөренип алырының бүгү хөрээ оларга коммунистиг моральды кижизидери болган турары чугула»**

Бир эвес уруглар чүнү «эки» чүнү «багай» дээрин чүгле сөс кырынга шиңгээдип алганнар болза, ол четпее. Боттарының хүн бүрүдеги ажыл-чорудулгазынга бедик моральдыг принциптерни удуртулга болдурган турарынче уругларның чүткүүрүн чедип алыры чугула. Уругларны социалистиг ниити чурттал-ганың чижек-нормаларын сагыырынга өөредири, өөрүнүн коллективи-биле болгаш улуг кижилер-биле шын харылзаа-холбааны тударынга дузалаары, хөй-ниити ажылынче хаара тудары, даандырган ажыл-херекти ак-сеткилдиг күүсеткен турарын хайгааараары, күш-ажылга ынакшылды кижизидери ынчангаш эргежок чугула. Шынап-ла, бо бүгүден кижизидилгениң херээ тургустунар болгай.

Аңаа-ла өөредириңден кижизидери канчап-даа берге болуру чугаажок. Пионер, комсомол организацияларының болгаш бистиң совет боттуг чүүлүвүстүң чаагай салдарынга идегээш чамдык башкылар бодунуң ажылының кижизидикчи талазынче болганчок-ла чогуур кичээнгей салбайн баарлар. Ада-иелер уругларының кижизидилгезинде четпес чүүлдерни школа эскерип, эдип кааптарынга идегеп олуруптары база-ла ховар эвес. Бо бүгүнүн түңнелинде, хомуданчыг чүүлдер болуп турар. Чамдыкта эң эки дээнивис безин өөреникчилер чүгле думчук боралап, чүгле бодунун-па дугайын сактыр, быжыг тура-сорук чок болгулаар фактыларны оон өскээр чүнүн-биле тайылбырлаарыл ынчаш.

Бистиң школаның бүгү башкылар коллективин хөлзедип, хаңы бодандырыпкан таварылганыг дугайын чугаалаксаам кээр-дир. Доозукчу класстарның эң эки өөреникчилериниң аразында башкыларның талазындан кандыг-даа дадаглазаа-сезиглел ап көрбээн бир оол турган чүве. Ынчаарга бир катап оон адазы комсомолга кирер дугайында ол чүге билдирииш-кин бербейн турарын сонуургаан турду. «Ол дугайын «үштүглер» бодазыннар» — деп, оглу туразында харылаан. Ол оол школаны медальдыг доозар сорулганы салып алган, ынчангаш хөй-ниитиниң ажыл-херектеринче үе-шак чарыгдаар хөөнү чок болган ышкажыл.

Шак ындыг уругларга таваржырывыс ховар-ла харын. Ынчанмыже олар бар-дыр. Ол дээрге школаныңдаа, өг-бүленин-даа бруузу ышкажыл. Уруглар багай бооп төрүттүнместер. Ынчанмыже оларның бир-ле четпезин эскербейн эрттиривидип, а кол-ла чүүл өөреникчиниң школага турган бүгү чылдарында олче эки салдар чедирер дугайын системниг чорударынче сагыш салбайн баар бис. Мооң түңнелинде ам-даа эки кижизидер ужурлуг кижи амыдыралга кирер-дир.

Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаан чорук кижизидилге ажылын сайзырангайжыдарынга эгээртинмес аргаларны ажыдып берген бистиң хүннеривисте ындыг чүүлдериниң бооп турарынга өөрүшкүл чок. Өөреникчилериниң ниитилелге ажыктыг, бүдүрүкчү күш-ажылы оларның кижизидилгезинин күчүлүг чепсээ апарган. Шынап-ла, күш-ажыл чорудулгазының үезинде коллективчи, ниитилелдиң мурнунга харысалгалыг болуру, ниитиниң ажыл-хөрээнче бодунуң салыышкынын киирериниче чүткүлдүү ышкаш шак ындыг бедик моральдыг шынарлар уруглларга чедишкиниг хевирлеттинер.

Социалистиг ниитилелге уруглларны кижизидип тура, келир үедеги кижиниң бүткүр бодун «төлевилээр» херек — деп, А. С. Макаренко бижээн. А ол сорулганы шын шиитпирлээр төлээде, бирги ээлчегде кижизидилгениң бүгү аргаларының болгаш мергежилдериниң бүгү байлаан шиңгээдип алыр херек. Кижизидип билир чорук дораан-на чедип алдынмас, кижизидеринге өөренип алыр херек. Ынчанмыже келир үениң башкыларын белеткеп турган безин, бистер ол дугайын утпуп турар бис. Башкы институттарының студентилерин кижизидериниң уран аргазынга кошкак өөредип турарын чажырган херээ чүл ынчаш. Келир үениң башкыларынга лекциялар болгаш семинар кичээлдер кижизидикчиге эргежок чугула билиглерни болгаш чаңчылдарны кончуг эвээшти бээр кылдыр тургустунуп турар. Кижизидилге ажылынга көрдүнген эвээш шактыг практикага сургуулдар кайы-бир үүлге ылап шыңгыы өөренип аппар дээрзинге бүзүрээри берге.

Чоокта чаа бистиң школага аныяк башкы келген. Баштайгы-ла кичээлге ол башкы ээдерей берип, ону тоор кылдыр өөреникчилерни угаадырын ол билбес болган.

Ол аныяк башкыга башкылар коллективи ам-даа үр үеде дузалажыр дээрзи билдингир. Кижизидикчиниң уран мергежилин шиңгээдип алгыжеларны кылын, сагыш-сеткилдиң эвээш эвес хөлзээшкиннерин эрттер апаар.

Ынчаарга башкылаар ажылдың талазы-биле дуржулгалыг, а кижизидилгениң аргаларын четче эвес шиңгээдип алган башкыларга кым дуза чедирер чүвел? Эге класстар башкылары-биле база тус-тус эртемнер башкылан турар башкылар-биле методистер ажылдап турар. Аңгы-аңгы эртемнерге уруглларны өөредириниң эң эки дуржулгазын үргүлчү түңнеп көрүп-ле турар. Ажык кичээлдерни, методиктиг чөвүлел хуралдарны эрттирип, делгеренгей чүүлдерни, дузалал материалдарны парлап үндүрүп-ле турар.

А ол-ла башкы класс удуртукчузунуң дорт хүлээлгелерин күүседир апарганда, чүнү кылыр чүвел? РСФСР-ниң педагогика эртемнериниң Академиязының сүмелээни кижизидилге ажылының программазы бистиң бодап турарывыс-биле алырга, чүгле аңгы-аңгы хемчеглериниң ат-даңзызы бооп турар. Ол хемчеглерни канчаар боттандырып, оларның кижизидикчи утка-шынары чүдел дээрзиниң талазы-биле арга-сүмелерни класс удуртукчулары хей-ле дилээрлер. Шынында, кижизидилге ажылы чаңгыс аай, эки системага тургустунганда, ам ол чедиишкиниг болур болгай. Чамдык башкылар кол угланыышкынны массалыг янзы-бүрү ажыл-херектерже угландырып, харын-даа ол ажыл-хемчеглериниң кижизидикчи дузазын барык орта бодавайн турар болгай. Ажып эрттерин билбези эвээш эвес бергелер башкыларга таварышкылаар.

Ам чамдык ооллар, кыстарның чүвениң чүгле даштыкы янзы-хевиринче-ле хандыкшып, баштарын кижи кайгаар үш-үлүрүм хевирлерге таартып, кандыг-даа коядан ашкан идиктер сонуургап турары бистерни, улуг кижилерни көлзедип турар болгай. Ол-ла бүгү чүүлдер болза чамдык ооллар, кыстар чогум кандыг чүве чараш, экил дээрзин билбезиниң дугайын херечилеп турар-дыр. Чараш чүвени эки билип алыры, төлептиг сагылга-чурумнуг болуру — ол дээрге кижизидилгениң чугула кол кезээ болгай. Ол ажылды чогум канчаар чорударын башкы бүрүзү билбейн турар. Кижизидикчиге, черле ынчаш, чеже-чеже нарын айтырыглар тургустунуп келбес боор дээрид даа! Кижизидикчиге дузалаар херек, ол дузалаарда доктаамал, бодалдыг, ылап шыңгыы дузалаар херек.

РСФСР-ниң Эртемнер Академиязы өөредилгениң болгаш коммунистиг кижизидилгезиниң эң чугула айтырыгларын улам ханы ажылдап кылыр, кижи бүрүзүнүң өвур-хевирин кижизидериниң идегелдиг аргалары-биле болгаш мергежилдери-биле башкыларны чепсеглээр үе келген. СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлериниде **педагогика эртемниң шыңгыы хөжудаашкынын** дорт айыткан. Бистиң эртемденнеривис башкыларның болгаш школаларның, ада-иелериниң мурнунга чеже үениң иштинде өөрелиг бооп келир чүвел? Кижизидилге айтырыгларының материалдар дугайында парлалга арыннарынга хөй-хөй болуру күзенчиг-дир.

Чаңгыс чүүлде маргылдаа черле чок: **башкы кижизидилге ажылын чедир үнелевейн барып болбас ужурлуг.** Совет башкы кайы хире улуг, бедик бүзүрелге идегеткен дээрзин партия бистерге база катап сагындырган. **Башкы болза улустуң культуразын көдүрери дээш партияның демиселинге идегелдиг челенгиниш, чаа кижини кижизидеринге партияның эң чоок дузалакчызы болурун** Пленумнуң шиитпирлериниде демдеглээн. Ынчангаш башкының ат-алдарын бүгү тала-биле көдүрер херек, ада-иелер боттары болгаш хөй-ниити организациялар башкының сөс-домаан, оон арга-сүмезин хүндүлел-биле, кичээнгейлиг дыңнаарын база чедип алыр херек.

Коммунизмни чүгле тудуп тургузар эвес, харын коммунизм үезинге чурттаар аныяк салгакчыларны харын школа, башкылар бирги ээлчегде кижизидип өстүрер хүлээлгелиг.

Бо сорулганы ниити күштерни — школа, өг-бүле хөй-ниити күштерин ажыглап тургаш, ам чедишкиниг шиитпирлеп шыдаар бис.

Г. ПАНФИЛОВА,
Педагогика эртемниериниң кандидады, Москваның № 16 тускай школазының директору.

Баштайгы Бүгү-эвилел делгелгезиниң 40 чыл ою

Москвада Улус ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгелгезинге чораан миллион-миллион көрүкчүлериниң иштинден чамдык кижилер 40 чылдың мурнунда, 1923 чылдың август 19-та Бүгү-эвилелдиң баштайгы делгелгезиниң дугайын билир боор. Ол хүн Москва хемниң эринде 10 мүң ажыг кижи чыылган. Ам ында Культураның болгаш дыштанылганың М. Горький аттыг төп парыгы тургустунган. Эвн дазырга делгелге хоорайжыгаш павильонларының ансамблин тургузар дээш тудугжулар хөй күженишкиннерни үндүрген.

Владимир Ильич Ленин аарыг болган ужурунда делгелгениң ажыдыышкынынга киржип шыдавайн барган. Ынчалза-даа сөөлүүредир, октябрь 19-та, Владимир Ильич Горкилерден Москвага чедип келгеш, делгелгеге чораан. В. И. Ленинниң бижээни болза: «Делгелгени кончуг улуу-биле үнелеп көрүп тур мен; бүгү организациялар делгелгеге бүрүн деткимчени көргүзер дээрзинге бүзүредим. Эң дээре чедишкинни сагыш-сеткилдиң ханызындан күзеп тур мен».

Совет көдээниң баштайгы чедишкиннериниң бүгү улусчу көрүлдези болур көдээ ажыл-агый делгелгезин тургузар дугайында бодал Советтерниң IX съездизинге тыптып келген болгаш ооң дараазында бо айтырыгны X съездиге чугаалажып көрген. Партияның Төп Комитеди делгелгениң аажок улуг ужур-дузазын үнелеп көрген болгаш ону организастаар талазы-биле бүгү ажылды баштаан. Делгелгениң белеткелинге удуртулганы Бүгү-эвилелдиң Төп Күүсекчи Комитединиң чанында М. И. Калининге баштаткан көдээ ажыл-агый комиссиязы база боттандырып турган.

Көдээ ажыл-агый болгаш ус-тыныш үлетпүрүнүң баштайгы Бүгү-эвилел делгелгези аныяк Совет күрүнеңиң көдээ ажыл-агыйын катап тургузар, быжыглаар болгаш хөгжүдер талазы-биле кол чедишкиннерни көргүзер сорулганы салган турган. Ленинчи кооператив планны, ажылчын аңгының болгаш тараачыннарының эвилелин делгелгениң бүгү делгиирлеринге калбаа-биле илередип көргүскен турган.

Делгелгеге чаа көдээ суурнуң салбыры турган. Тамбов губернияның Борисоглебск районунуң «Дача» деп үлегерлиг көдээ ажыл-агый коммуназын ол салбырга көргүскен. Коммунарларда столовая, уруглар сады, номчулга чери, чунар бажың болгаш хеп чуур чер бар турган. Мал кажаазынга баштайгы механизацияны ажыглаарын боттандырган: суг дамчыдылгазын, аскылыг орукту дерип кылган.

Тараачыннарның күш-ажылының механизациязының артык күштүүн делгелге пропагандалап турган. Делгелгеге янзы-бүрү көдээ ажыл-агый машиналарын болгаш ада-чурт бүдүрүлгезиниң баштайгы тракторларын көргүскен. Көдээни электрижидериниң аажок улуг аргаларын эңне баштай база көргүскен. Делгелгениң девискээринге улуг эвес каш электростанцияларын тургускан, чаа көдээниң бүгү салбырын бүрүн электрижиткен турган. Көдээ ажыл-агыйга электрини ажыглаарын Совет эрге-чагырга кайы хире үнелеп көрүп турарын тараачыннар тодаргай бүзүреп көргөн.

Эртемниң болгаш практиканың дем каттыштырылгазын делгелгеге калбаа-биле пропагандалаан. Кол павильонга дыка хөй мичуринчи делгиирлерни делгеп көргүскен болгаш олар көрүкчүлерни магадаткан. И. В. Мичурин боду база-ла делгелгениң идепкейлиг киржикчизи болган. И. В. Якушкин, Е. Д. Лискун, А. А. Калантар болгаш олар ышкаш өске-даа улуг эртемденнер лекцияларны үргүлчү номчуп турган. Делгелгениң ажылдап келгениниң улуг эвес хуусаазында, август 19-тан октябрь 21-ге чедир аңаа 2 миллион ажыг кижи чораан. Экскурсантылар чурттуң бүгү булуңнарындан, ооң эң ырак черлериндеи делгелгеге кээп турган. 1923 чылдың делгелгези болза, 1959 чылда ажыттынган болгаш доктаамал ажылдаар Улус ажыл-агый чедишкиннериниң делгелгезиниң баштайгы үлегер-чижээ болган.

(СЭТА).

ИНДИЯГА СОВЕТ ДУЗАЛАМЧЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). ССРЭ-ниң элчин черинин болгаш Индияның сан министерствозунуң төлөөлекчилериниң аразында чагаалар солчулгазы Делиге болган. Ол чагааларга дүүштүр Совет Эвилели Бхакраның барыын эринде гидроэлектростанцияның күчүзүн 480 мүң киловаттан 600 мүң киловаттка чедир улгаттырар талазы-биле техниктиг деткимчени Индияга көргүзер. Ол сорулга-биле Совет Эвилели 1965 чылда 120 мүң киловатт күчүлүг бешки гидрогенераторну Индияга чедирип бээр. Техниктиг деткимчени көргүзерин 1961 чылдың февраль 21-де совет-индий дугуржулгада кердүнген чаалиниң күсели-биле чорудар.

Бхакраның барыын эринде ГЭС-тин тудуу калбарган. Ону амгы совет дерилге-биле дерээн турар. 120 мүң киловатт күчүлүг баштайгы гидроагрегатка хереглээр дерилге каш ай болгаш аңаа кээп эгелээр.

Совет тускай эртемнигдер ГЭС-тин тудуунун, ооң дериин эптеп тургузар болгаш ажыглалга киирер талазы-биле дузаламчыны Индияга көргүзер. Ол ГЭС Пенджаб болгаш Раджастан штаттарның үлетпүр бүдүрүүлелерин, хоорайларын, суурларын, а ол ышкаш Делини электроэнергия-биле хандырар.

Шуганың Сижд кишлагында даг чурттуг Саидалидод Саидмирзоев чурттап турар. Ол 125 харлыг. Ол шрей күзүн чажыл тарыыр кызыл-тасты өстүрүп-үндүрген дуржулгачы-селекционер болуп Памирде алдаржаан. Ол кызыл-тасты улус «бобило» деп адап турар (шугнан дылдан очулдуларга, «шрейниң кызыл-тазы» дээн.) Ол кызыл-тас кыжын соокка алыспас, чайын — каңдавас, даглыг чериң агаар-бойдузунуң кадыг-дошкун байдалдарынга чаагай дужүттү берип турар.

Бистиң хүннеривисте ол кызыл-тасты далай деңнелиндеи 1500-тен 3300 метр чедир бедиктө турып турар Памирниң барык-ла бүгү колхозтарында тарып өстүрүп турар. Гектар черден ооң ортумак дүжүдү — 150-180 пуд. Ук кызыл-тас суггаттыг болгаш суггат чокдаа чергерге эки үнер.

Ам Саидалидод Саидмирзоев дыштанылгада. «Ватан» колхоз аңаа пенсияны төлеп турар.

ЧУРУКТА: улусчу селекционер Саидалидод Саидмирзоев биле «Ватан» колхозтуң парторганизация секретары Гулямад Маёнов дуржулга шөлүнде. СЭТА-ның фотохрониказы.

Делегей байдалының допчулалы

Агаарга, космоска болгаш суг иштинге ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээге ат салганындан бээр шоолуг үр эвес үе эрткен болзажок, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкының политиказының чаа тиилелгези болур ол. Керээниң канчаар-даа аажок улуг ужурдузазы тодаргай апарга болгаш тайбың дээш, чепсегленнишкинни дүжүрер дээш демиселин улам калбарыырга улуг салдарлыг болган. Ооң-биле чергелештир улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун кошкадырынга удур күштерниң тактиказы база тодаргай апарган.

Керээниң талазы-биле кылза чогуур бир дугаар түнней чүл дээрге, үш кавыга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээни бүгү кижи төрелгетен чүүлүг деп көрүп турар болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынга удур кижилер ону тоон көрбейн баар аргажок бооп турарлар. Боннуң дайызырак политиказы билдингир болгай, ынчалза-даа Германияның Федеративтиг Республиказының чазаа ук Керээге каттышканының дугайында бодунуң медеглелин кылган. Ол базымны Бонн чазак АКШ-тың Күрүне секретары Раскының чагыг-сургаалының чылдагааны-биле эвес, а Барыын Германияның хөй-ниитизиниң негелдези-биле кылган деп чамдык солуннарның бижин турары кончуг шын.

Бо талазы-биле Американың чамдык «калчаараан» кижилери дыка эпчок байдалга таварышканнар. Чүл дээрге, президент болуксап турар сенатор Голдуотер соңгукчуларның бадылаашкынын алыксааш, ук Керээге удурланыр аргажок болган. Улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга көңгүс удур Нельсон Рокфеллер мынча деп медеглээн: «чамдык шенелделерни хоругдап турар ук Керээ болза чүс-чүс миллион кижилерниң тайбың турып болур-дур деп идегелиниң болгаш тайбынче күзел-чүткүлүүн демдээ апарган».

Рокфеллер ийикпе азы Боннуң эрге-чагырга туткан кижилери ышкаш ындыг кижилер ук Керээни ылап-ла сеткилининг ханызындан деткип турар бе азы ындыг эвес бе дээрзинге бис чигзинип болур бис. Ынчалзажок хамык ужур чүдел дээрге, бүгү делегейде чүс-чүс миллион бөдүүн кижилер эң-не калчаа дээн империалистерге тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынын политиказын албадап болурунда болгаш херек кырында албадап-даа турарында-дыр.

Моон база бир түнней үнүп кээр: Москвага ат салган Керээ болза, чижээлээрге, кыдат удуртукчуларның бадыткаар деп ораллажып турары ышкаш, империализмниң дайызырак чоруунуң талазы-биле улустарның серемчилелин бичин-даа «кудулаттайн» турар. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказының чедишкини болур Москва Керээзи улустарның серемчилелин кудуладыр хамаанчок, харын тайбың дээш, термоядролуг дайынны болдурбас дээш моон соңгаар-даа улам шыңгыы демисежир талазы-биле тайбыңга ынак бүгү-ле күштерни кыйгырып, хей-аът киирип турар. Чүге дээрге, үш кавыга ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында керээ болза чепсегленишкинни эндере бүдүрүп үндүрерин хоругдавайн турар болгаш дайынның айыылын бүрүн узуткавайн турар дээрзин бүгү делегейниң улустары эки билир. Ынчангаш бо талазы-биле моон соңгаар-даа шыңгыы базымнарны кылыры эргежок чугула.

Москвага ат салган Керээге удур чүве чугаалап турар күштер канчаардаа аажок улуг часкаанзыраашкынга таварышканнар. Шак ынчаар часкаанзырай бээр боор бис деп олар бодаваанар. Кыдаттың суртаалчылары үүнү-даа чугаалап, кандыг-даа хоозун революсчу сөстер эдип турза, бүгү кижи төрелгетенниң мурнунга олар де Голль деп генералдың болгаш «калчаараан» чамдык америк дайызырактарның лагериниң талазында апарган болганнар.

Де Голль-даа, кыдат-даа удуртукчулар: «чок болза дөгерезин хоругдаар, чок болза үүнү-даа хоругдавас керек» деп чаңгыс лозуңнуг бооп турарлар. Де Голль биле кыдат удуртукчуларның ылгалдыг үвези болза, де Голль Францияның ядролуг чепсектиг болурун ажыы-биле суртаалдап, а кыдат удуртукчулар боттарының ядролуг чепсектиг болуксаар чоруун меге-хоозун марксисчи чугаалар-биле холуп алгаш, чорудуп турарында-дыр. Ынчаарга ол ийниң ылгалыр үвези чок: ол ийи негелденің утказы — үүнү-даа барымдаалавайн, термоядролуг дайынның айыылындаа тоовайн, боттарының кызыы национал сорулгаларын чедип алыр дээн бодал-дыр.

Сөөлгү үеде совет болгаш даштыкы-даа парлалга барыын лагерьде чөрүлдээлерниң дугайында дыка хөй чүүлдерни бижип келген болгай. Ынчаарга Москвага чарган Керээ ол талазы-биле кандыг-кандыг чаа чүүлдерни киргенил? Барыын лагерьде чөрүлдээлер, НАТО-ның бодунуң иштинде күштерниң деңзигүүрү ам улам тодаргай апарган деп шуут чугаалап болур.

Францияның часкаан болу бергени — француз парлалганың улуг темазы бооп турар. Де Голль болза «барыын лагерьде часкаанзыргай кижи апарган» деп «Эко» солун бижээн. «Францияның Европада часкаан калганы таан айыылдыг апарган. Москва Керээзинге ат салбаан. Барыын талакының кара чаңгыс улуг күрүнеэн, ниити рыноктуң кара чаңгыс күрүнезин болза Франция болган»—деп «Орор» солун бижээн.

Францияның часкаанзырап турарының дугайын «Орор» дээн ышкаш шак ындыг каргыс, буржуаз солуннар безин бижин турарын бодап көөрге, ол солуннарның айыылзынын турар үвези тайбың дээш бүгү делегей шимчээшкиниинден француз чазактың оспаксырап турары эвес, а соңгуатлантиканың блогуудан Францияның үндүр кыстырып турары болур-дур.

Москва Керээзинге каттыжып турарының дугайында Германияның Федеративтиг Республиказының чазааның медеглели Францияның политиказынга, Париж—Бонн деп өзекке база-ла улуг соңгуг болган. Ол медеглел Парижтиң эрге-чагырга туткан кижилерин бичин-даа дүүрүктөйн турар дээр, янзылыг ындыг үүне бар болзажок, Париж—Бонн деп өзекте улуг тиг көстүп келген дээрзи тодаргай. «Ядролуг чепсектиң шенелделериниң талазы-биле Бонн болгаш Парижтиң аразында үүнүп келген чөрүлдээ болза генерал де Голль-биле чарган керээзинден Боннуң тодаргай ойталаанын көргүзүп турар-дыр» — деп америк хайгааракчы Уолтер Липпман бижээн. «Барыын Германияның политиказы колдуунда-ла француз-герман өзекти бодап турар эвес, а атлантика талазы-биле эштежилгени бодап турар» деп, ол-ла хайгааракчы немеп чугаалаан.

Хөй күрүнелер киржир ужурлуг ядролуг күштерни тургузар дугайында планның салым-чолу ам бир янзы апарган. Хөлчок-ла ядролуг чепсектиг болуксап турар барыын-герман империалистер ол планга аажок идеген турганнар болгай. Чоокта чаа суралыг америк хайгааракчы Сульц Бергер «Нью-Йорк Таймс» солунга ол дугайында бир үүне бижээн. Сульц Бергериң ында кылган түнней мындыг: хөй күрүнелер киржир ужурлуг ядролуг күштерни тургузар дугайында план-биле холбашкан барыын лагерьде чөрүлдээлер Москва Керээзинге ат салган соонда улам ханылай берген. «Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Москвага чарган Керээ ол айтырыг талазы-биле база бир чүүлдү көргүскен. Чүл дээрге, хөй күрүнелер киржир ужурлуг ядролуг күштерни тургузарын ук Керээ хоругдавайн турар болзажок, Барыын болгаш Чөөн чүктериниң аразында дүшкүүрлүг чоруктуң кошкап батканы чаа ядролуг күштерни тургуспайн, харын ам бар бооп турар ядролуг күштерни кызырар дугайында бот-боттарының күзелин илередип турар» деп Сульц Бергер бижээн.

Москва Керээзин Германияның Федеративтиг Республиказының чазааның канчаар көргенин даштыкы парлалга аажок сонуургап турар. Барыын-герман «Рейнише пост» солуннуң бижээни-биле алырга, Бонн болза ук Керээге «яйн караанның чажын саалаалыр төп турган» каттышкан. «Угаазылалдыг кижи бүрүзүнге эңне эгезинде-ле билдингир турган үүл, тодаргайлаарга Москва Керээзинге каттышпайн баар арга чок дээрзи ам Боннуң эң-не сөөлгү политигинге безин билдингир апарган» деп Барыын Германияның «Генераль Анцейгер» деп база бир солуну бижээн. Германияның Федеративтиг Республиказының эрге-дужаалдыг кижилериниң иштинде Москва Керээзинге ажыы-биле удурланып турар политиктер база бар дээрзин демдеглээри чугула. Чижээлээрге, Штраус, фон Брентано болгаш ооң-даа өскелер ындыг бооп турар. АКШ-тың Күрүне секретары Раскының Боннга чоруп чорааны болгаш Германияның Федеративтиг Республиказының даштыкы херектер министри Шредериң Лондонга чоруп чорааны бүгү делегейниң өске-даа чугула айтырыгларының талазы-биле Боннуң туружу кандыг бооп турарыл дээрзин база элээн тодаратган.

Даштыкы парлалганың бижип турар үүлдериниң көрүп көөрге, Чөөн чүк биле Барыын чүктүң аразында моон соңгаар, болур чугаалажышкыннарга кол черни герман айтыыр ээлезин деп Германияның Федеративтиг Республиказының удуртукчулары негеп турар. Ол харын өске херек, аңаа кым удурланыр боор. Герман айтырыгны шиитпирлевейн турган, Европага тайбыңның хөрээн доктаадыры, чепсегленишкинни дүжүрери болдунмас дээрзи билдингир болгай. Ол дугайында Совет Эвилели чежедаа катап чугаалап келген. Ынчаарга хамык ужур болза, Боннуң эрге-чагырга дуткан кижилери «герман айтырыгны шиитпирлээр» деп үүнүн боттарының өөрзиирек планнарыбиле холбап, ооң өскээр чүү-даа дыңнаарын күзевейн турарында бооп турар. Герман Демократтыг Республиканың Москва Керээзинге каттышкан чоруу ук республиканы АКШ-тың болгаш Англияның талазындан үүлээп көргени ол эвес-тир дээрзин бодунуң америк болгаш англи эвилелчилериниң Боннуң чедип ап турганы база бир уткалыг херек болуп турар. Ындыг үүне болганда, Москва Керээзинге ат салыр деп бодунуң чөпшээрешкен үүлүн Барыын Германияның чазаа янзы-бүрү политиктиг чугаалар-биле холбап тура, ук Керээни ындыг арга-биле үрээр деп бодааны ол эвес үүне бе деп айтыыр база үнүп кээр апаар-дыр. Кандыг-даа үүне болзажок, Боннуң ийи арынныг туружу делегей байдалының хайгааракчыларының караандан чаштынып шыдаваан деп үүне черле билдингир. «Нью-Йорк Таймс» деп солун Барыын Германияның Москва Керээзинге хамаарыштыр туружун «элдеп чиктиг туруш»—деп бижээни база-ла аңаа эвес.

Ам Москва Керээзинге Каттышкан Штаттарда кымнар удурланып турарыл дээрзин чугаалаар апаар. Керээни АКШ-тың сенадынга бадылаттырбас деп бодаан «калчаараан» дайызырак кижилериң планы буступ дүшкен байдалдыг бооп турар. Хайгааракчыларның чугаазын өзугаар алырга, Москва Керээзин америк сенат черле бадылаар апаар, ол бадылаарда, ук Керээни үүлдүг деп бадылаар кижилериң саны харын дыка хөй болур хевирлиг.

Сенаттың даштыкы херектер талазы-биле комиссиязынга ук Керээни чугаалажып көрүп турда, Керээ болза чепсегленишкинни эндере бүдүрериниге, ылаңгыя ядролуг чепсекти бүдүрериниге шаптык болбас ужурлуг деп, улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун кошкадырынга удур кижилер негеп турган. Штабтар начальниктериниң комитединиң даргазы Тэйлор биле сенатор Фулбрайттың аразынга мындыг чугаа болган. Чүл дээрге, Тэйлор Москва Керээзин бадылаар херек деп чугаалаза-даа, ук Керээ америк улустуң серемчилелин «кошкады бербес үүне бе» деп «айыылзынып» турган, Фулбрайт турган, Керээниң сорулгазы болза, бүгү-ниитиниң хүлээп көрүп турары, дүшкүүрлүг чорукту кошкадыры бооп турардыр, ындыг кошкаашкын Тэйлорга канчап «айыылдыг» үүне апаарды дээн. Оон Фулбрайт АКШ-тың шериг бюджеди кызырлы бээр боор дээш, Тэйлор оон айыылзынып турар эвес ыйнаан деп ажыы-биле айтырарга, штабтар начальниктериниң комитединиң даргазы Тэйлор тура, Пентагон харын оон айыылзынып турар үүне-ле болгай деп харылаан.

Ук айтырыг талазы-биле Совет Эвилелиниң политиказы онза тодаргай: Москвага чарган Керээ болза, кедизинде баргаш, чепсегленишкинни эндере бүдүрер чорукту чок кылырыга чедирер болгаш чепсегленди дүжүрер чорукка чедирер бир дугаар базым бооп турар. Улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун улам ыңай чавырылдырар дээш, база дайынның айыылын болдурбас дээш, Совет чазак дыка хөй саналдарны идип үндүрген, ол саналдарның аразында, чижээлээрге, НАТО-ның болгаш Варшава Керээзиниң чурттарының аразынга бот-боттарынга халдашпас дугайында керээ чарар дугайында санал база бар.

Москва Керээзинге сорук кирген бүгү-ле диптерде чурттап турар, тайбыңга ынак бүгү кижилер бүгү делегейге быжыг тайбыңны тургузар дээш улам шыңгыы демисежир эгелээннер.

С. ИВАНОВ (СЭТА).

БАЗА БИР БАЗЫМ

ЛОНДОН. (СЭТА). Космосту тайбың шиңгээдип алыр талазы-биле совет болгаш америк эртемденнериниң кады ажылдажылгазының дугайында дугуржулганы чарганынга «Дейли экспресс» солун байыр чедирип турар. Чөөн биле Барыын таланың аразында харылаааларны эжиидериниң депшилгезинге бурунгаар шимчээшкинни хевээр арттырарының эргежок чугулазының дугайын «Таймс» солун редакция үүлүнге бижээн.

чорукту чавырылдырарынче база бир базымны Америка биле Россия кылган деп, ол солун бижээн.

Чөөн биле Барыын таланың аразында харылаааларны эжиидериниң депшилгезинге бурунгаар шимчээшкинни хевээр арттырарының эргежок чугулазының дугайын «Таймс» солун редакция үүлүнге бижээн.

Шпионнарны шииткен

ГАВАНА. (СЭТА). Лас-Вильяс можунун революстуг трибуналы АКШ-тың төп разведка эргелелиниң үш агентилерин шаажылап өлүрери-биле шииткен. Каттышкан Штаттарда үрегдекчилер-хоралакчылар өөредип турар школаларның бирээзинге тускай белеткелди эткен ол шпионнарны төп разведка эргелелиниң суднозу-биле Лас-Вильяс можунун эринин чоогунда бичии ортулукче октаан турган. Бо ортулуктан Кубаның эринче олар чорупкан. Аңаа дүжүргүнүп турган үезинде шпионнарны тудуп хоругдаан.

Революстуг трибуналдың шииткел докталын күүсеткен.

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Будапештин шериг трибуналы барыын-герман разведканың үш шпионнарын шииткен. МТИ агентилелдин дамчытканыбиле алырга, кол буруудаттырыкчы Янош Хольцмейстерни 13 чылда, ооң оглун 8 чылда кара бажыңга олуртур болгаш бүгү хөренгизин хавырып шииткен. Хольцмейстернин хөрээжен дунмазы—барыын-герман хамааты К. Кремерни үш чылда кара бажыңга олуртур болгаш ооң соонда Венгр Улус Республикадан шөлүп үндүрер деп шииткен.

Найырал быжыгар

ДЖАКАРТА. (СЭТА). Хамаарышпас чоруктуң хүнүн август 17-де демдеглеп турары-биле холбаштыр, Национал фронтунуң чингине секретары министр Судибьо ол фронтунун хүрээлениниге каттышкан 20 миллион индонезийлерниң мурнундан өөрүп четтириңшкинни индонезий революцияны деткээни дээш совет кижилерге илергейлээн.

Индонезияның хоталгалыг демиселинге совет улустуң ак-сеткилдиг дузаламчызы. Индонезияның улузунуң шилип алган оруунун чөптүг чоруун делегей шуулганнарынга ооң соруктуг, шудургу камгалааны. КНО-нун дүрүм өзугаар болгаш бүрүн эргелиг кежигүнү кылдыр Индонезий Республиканы хүлээп көөрүн ооң негээни—бо бүгү болза бистин революцияныска үнелеп четпес чүүл болур деп, Судибьо демдеглээн.

Кажан индонезий улустуң иштики херектеринге империалистиг чамдык күрүнелер холгаарлап, ыйыышкынны кылып турган үезинде, сепаратистерге болгаш хоралакчы чорукка удур демисежип турган үевисте, совет улус социалистиг өске-даа чурттарның улустары-биле болгаш бүгү делегейнин тайбыңга ынакшылдыг кижилери-биле кады мораль талазы-биле деткимчени биске көргүскен. Барыын Ирианны хостаар дээш демиселге Совет Эвилелиниң чаза болгаш улуу социалистиг өске-даа чурттар-биле болгаш бүгү депшилгелиг кижи төрелгетен-биле кады аажок улуг салыышкынны киирген.

Индонезий улус Совет Эвилелиниң болгаш Индонезияның улустарының аразында найыралды быжыглаар дээш доктаамал демисежир деп, Судибьо түннелинде демдеглээн.

Индонезия Республиканың найысылалы Джакарта. Чон хөй чыглыр кудумчуда.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Спартакиада доозулган

Спорттуң төөгүүзүнге ажылдаар чүве-ле хөй: спорттуң чыл демдеглели эвээш эвес алдарлыг арыннар-биле санаттынып турар. Ынчаарга аңаа база бир—чаа, кайгамчыктыг арынны ССРЭ-ниң улустарының III Спартакиадазы киирери чигзиниг чок.

Июльдуң 24-тен августуң 18-ке чедир хүннер спорттуң төөгү архивинге мөңгези-биле быжыглаттынган турар деп хөөрем чок чугаалап болур. «Ол хүннериң алдары өшпес» дээрзинге чигзиниг чок. Чүрттүң эң улуг спорт шуулганы ооң-биле чергелештир делегейге эң улуг шуулганнарның бирээзи болган.

Спартакиаданың бүгү үе-чадаларының маргылдааларынга 66 миллион кижи киришкен, шүглүп үнген 10 мүң кижи Москвага, түңнел маргылдааларга кээп киришкен. Ол чурагайлар улустар аразының хөй-хөй маргылдааларының чурагайларындан ажып турар. Амгы үенин эң улуг маргылдаалары —олимпий оюннары безин бистиң Спартакиадавыска магадап болур.

Валерий Брумель, Игорь Тер-Ованесян, Василий Кузнецов, Юрий Власов, Игорь Новиков, Роман Бренер, Михаил Ботвинник, Тигран Петросян—ол болгаш өске-даа хөй-хөй аттар бүгү делегейниң кандыг-даа маргылдаазын каастап шыдаар. Ынчангаш шак ындыг «дүжүтчү» рекордчу чорукка кайгап болур бе: Спартакиаданың түңнел маргылдааларынга совет спортсменнер 379 республиканчы рекордларны чаарткан. Штангистер делегейниң дөрт рекордтарын болгаш бүгү эвилелдиң сес рекордтарын тургускан, беш кижи ок-биле адарынын, бир кижи — стендалыг адыышкынның мастерлери болган, чиик атлеттер бодунуң активинге ССРЭ-ниң ийи рекордун киир биживкен, а эштикчилер европейжи ийи рекордтарны болгаш бүгү эвилелдиң 14 рекордтарын ашкан. Магалыг-ла түңнел-дир! Ынчаарга Спартакиада кайы хире хөй чаа аттарны «ажытпаан» дээр!

Спартакиаданың программазынга спорттун чээрби үш хевирлери кирип турган. Спортсменнер «Москвадан эгелээш эң-не ырак-узак кыдыг булуңнарга чедир» маргылдажып турган. Кайнаар барза эки-ил деп шилилге кылыры спорттуң сонуургакчыларынга берге турган. Ынчалза-даа Москва калбак болгаш кайгамчык янзы-бүрү программаны хандырган: ол эң улуг спортчу хоорайларның бирээзи болу берген.

...Партияның болгаш чазактың удуртукчулары, хөй санныг москвачылар болгаш даштыкы аалчылар мырыңай чоокта чаа-ла Спартакиаданың байырлыг ажыдыышкынынга чыглып келген турган болгай. Ынчаарга августуң 17-де, таптыг-ла бир неделя эрткенде, В. И. Ленин аттыг Төп стадионуң индирлерин кижилер долдур олурупкан. Спортчу чалыылар бодунуң чонунга сөөлгү рапортун бээр дээш, Спартакиаданың түңнелдериниң дугайын, ооң ажыдыышкыннарының болгаш ынаныштарының дугайын дыңнадыр дээш чедип келген. Спартакиада совет спортка үүле экзамен болган эвес, аныяк атлеттерге улуг спортче үүле эжик болган эвес, харын-даа Токиога болур олимпий оюннарының мурнунда бистиң эң-не күштүглеривистиң көрүлдези болган.

Допчузу-биле мынчаар чугаалап болур: ол экзамен дужааттынган, көрүлде чедишкинниг эрткен. Москва биле Ленинград ышкаш, бүгү-ле республикалар алдарлыы-биле белеткенген.

Спартакиадага командалар демиселиниң түңнелдери мындыг: 1. Москва—572,5; 2. Украина —566; 3. РСФСР—544,5; 4. Ленинград—476,6; 5. Грузия—439; 6. Белоруссия—382,5; 7. Литва—324; 8. Эстония—321; 9. Азербайджан — 318; 10. Латвия — 303; 11. Узбекистан—301; 12. Казахстан—263; 13. Армения — 239; 14. Молдавия—205; 15. Киргизия—185; 16. Таджикистан—136; 17. Туркмения —115 саниарлыг болган.

(СЭТА).

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Өөнүн кыстар» 10, 12, 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ийи океанның чажыды» (2-ги сериязы) 11.15, 1.15, «Бир эвес эжи кыйгырыпса» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Бирги эр» 2.30, 4.30, «Баштайгы ынакшыл дугайында ыры» 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мөге болгаш клоун» 3.15, 5.15, «Орус хуулгаазын» (1-ги сериязы) 7.15, «Орус хуулгаазын» (2-ги сериязы) 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Орус хуулгаазын» (2-ги сериязы) 5, 7, 9 шактарда.

Хоралыг мөөгүлер дугайында

Берге аарыгга, харын-даа өлүмге кижини хаая эвес таварыштырып турар мөөгүлер бар, ол дээрге, «чыдыг ак мөөгү» азы «сээк хораны» дээр мөөгүлер-дир. Ол мөөгүнү шыктын, ховунун, эзимниң, шынааларның аңаа мөөгүлери-биле салчаа магат чок. Шак ындыг айыылдыг салчаашкындан чайлаар төлээде, ол мөөгүнүн сывын кичээнгейлиг көөр херек, ооң сывы ыскыт азы тон моюндуруунуң хаажылаан сырыышкыны хевирлиг (кызыл мөөгү ышкаш) көстүр, хоралыг чыдыг мөөгү-дүр дээрзин ындыг демдектер айтып турар.

Шүүлек (эстичел) мөөгүлер хоралыг мөөгү аймаанга хамааржыр. Хоралыг мөөгүлер, чиир-мөөгүлерге деңнээрге, олардан бичежек көстүр, хоралыг мөөгүлериниң бөргүнде көгүлдүр-сарыг, ортузунда — кызылзымаар өөнүг карттар бар. Чаа үнген хоралыг мөөгүлериниң бөргүнүн адаккы картында сарыг, а оон сөөлүүредир — ногаанзымаар өө көстүр.

Чиирингe ажыглаар чамдык мөөгүлериниң аразында хоралыг мөөгүлер база турар. Оларның хөй нуруузунун бөрттериниде — кызыл азы шуут кара өөнүг карттар бар.

Чиир мөөгүлерни бир эвес шын эвес белеткеп, быжырар болза, олар безин кижиге хоралыг болур. Чижээ, эки чүгдүнмаан, арыглаттынмаан мөөгү аймаан чиирге ижин аартыр, куску келдирер болгаш куду олуртур таварылгаларны болдура бээр. Ижин-шөйүдүнүн хангырынга хоралыг чулук чамдык мөөгүлерде бар. Ынчангаш ындыг мөөгүлериниң чулуун баш бурунгаар арыглаар херек.

Чем кылырынга ажыглаар мөөгүлерни быжырып белеткээр мурнунда эки арыглаары, изиткен суг-биле чууру, ажыг үүлдерин бүрүн ангылаары эргежок чугула.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко кудумчузу, бажын № 3 телефоннары: Редактоонун 24 — 63, редакторунун орлакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология киллизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал киллизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлегүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал киллизиниң 22 — 64, чагал, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет гургузуг болгаш амыдырал киллистеериниң 21 — 27. Информация киллизиниң 20 — 60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01411. Чагыг № 122. Культура министерствозунун типографиязы